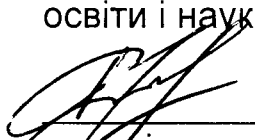

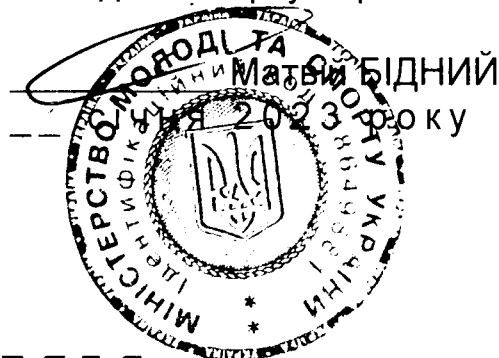
**Міністерство освіти і науки України
Міністерство молоді та спорту України
Спортивний комітет України
Федерація шахів України
Міжрегіональна Академія управління
персоналом
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
Спортивний клуб «Інтелект, краса, сила
столиці України»**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник Міністра
освіти і науки України

Віра РОГОВА
11 лютого 2023 року

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник Міністра
молоді та спорту України

ШАХИ

Навчальна програма для закладів загальної середньої та позашкільної освіти

(надано гриф «Схвалено для використання в освітньому процесі»,
zareєстровано у Каталозі надання грифів навчальній літературі та
навчальним програмам за № 3.0563-2022, 8.0019-2022)

Київ – 2023

СЕД Megapolis.DocNet

Міністерство молоді та
спорту України

№4/5.2/23 від 04.04.2023

28

арк.90

12:12:

ВСТУП

В умовах змін і становлення української державності актуальним постає питання формування гідних громадян України, розвитку їх інтелектуальних і творчих здібностей, вихованих на засадах пізнання, вдосконалення особистості з безперечно взятих до уваги загальнолюдських цінностей.

Актуальність шахової гри доведена часом. Слов'яни опанували цю гру у IX - XI століттях. Вивчаючи багатовікову історію шахів, розумієш вислів «Шахи – гра королів». Адже шахи водночас – наука, мистецтво і спорт. Вони розвивають пам'ять, особливо зорову, логіку, чіткий розрахунок, виховують наполегливість, стійкість, винахідливість, рішучість, а також виховують уміння стримувати емоції.

Видання навчальної програми враховує положення законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту» та відповідно до Положення про позашкільний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 травня 2001 року № 433. Положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в позашкільних навчальних закладах, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11 серпня 2004 № 651 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 серпня 2004 р. за № 1036/9635, Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 22.07.2008 № 676. Серед пріоритетних напрямів діяльності, визначених підсумковим документом Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН «Світ, дружній для дітей», підписаного урядом України 10 травня 2002 року, визначено забезпечення можливості отримувати якісну освіту та план дій, зорієнтований на інтереси молодого покоління. Таким чином, за допомогою шахів можливе вирішення актуального питання позашкільної освіти, як організація організованого дозвілля з прилученням до процесів мислення і надання можливостей розвитку інтелектуальних здібностей. Треба зазначити, що діти дошкільного і шкільного віку потребують уваги для вирішення цієї проблеми, адже в цей віковий період відбуваються основні процеси формування і становлення особистості.

Аналізуючи сучасний стан проблем освіти, розглядаючи Державні програми подолання дитячої безпритульності і бездоглядності та допомогу дітям з особливими освітніми потребами, доречно зауважити, що шахи можуть допомогти не тільки талановитим та обдарованим дітям, а і дітям з недостатньою увагою, з проблемних сімей та з вадами. Багато дітей і дорослих з різними вадами вважає, що шахи – це кисень, вода, життя. І ці люди завдячуючи шахам спілкуються, живуть повноцінним життям, розробляють цікаві знахідки з теорії шахів.

Навчальна програма розроблена з урахуванням Державних стандартів певної освітньої галузі (Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція), затверджений наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.05.2012 № 615; Державний стандарт початкової загальної освіти,

затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 № 462; Державний стандарт базової і повної середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392), При цьому у даній програмі враховані основні орієнтири послідовного впровадження систем пізнання, створюючи умови для реалізації дитиною власного освітнього напрямку через систему різноманітних гуртків. затверджену наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 № 1243 та лист ІТЗО від 05.06.2013 № 141/10-1685, програма має початковий, основний, вищий рівень та розрахована на розвиток дошкільнят і учнів з першого класу до випуску з закладу освіти.

Програма дозволяє використання інноваційних форм і методів викладання враховуючи положення про порядок організації індивідуальної та групової роботи в закладах позашкільної освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 11 серпня 2004 р. № 651, та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 серпня 2004 за № 1036/9635. Цей підхід надасть можливість якісного розгляду різних напрямів, рівнів, підходів і інтенсивності занять. На відміну від існуючих, дана програма висвітлює нові передові напрацювання комплектування та навчання у групах та підгрупах з урахуванням учнів/вихованців із різними можливостями та розрахована на підготовку шахістів – дітей різного віку, виходячи з урахування особистісного рівня. Треба зазначити, що передбачаються більш удосконалені розрядні переходи здібних учнів за кваліфікаційними сходами майстерності та за роками навчання.

У системі загальної середньої і позашкільної роботи при організації і проведенні різних шахових заходів, від занять до спортивних змагань, ми зможемо суттєво збільшити кількість учнів/вихованців в гуртках та секціях, і тим самим будемо сприяти виконанню завдань з вищевказаних документів. Звертаємо увагу, що за допомогою даної програми, яка надасть громадськості можливість подальшого розвитку шахів і виконання задач, поставлених часом, і має безпосередньо сприяти подальшому розвитку шахового руху в Україні.

Представники ради шахових організацій і федерацій, колеги суддів та тренерські ради мають проводити і організовувати диспути, круглі столи, майстер класи, вебінари, семінари тощо, залучаючи найдосвідченіших вчителів, викладачів-тренерів, лікарів, спортивних суддів, інших фахівців – це створить умови для формування громадських інструкторів і тренерів з шахів нового покоління.

Дана програма сприятиме вихованню шахістів – дітей та учнівської молоді, та в цілому – розвитку шахів в Україні.

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Популяризація шахів відкриває нові можливості в освітньому процесі. Сьогодення диктує нові перспективи та напрями діяльності розвитку учнівської молоді, але в переважній більшості закладів освіти країни проходять заняття з фізичної культури, але в деяких з них поки що немає занять з шахів, навіть у разі наявності необхідних умов. Не організовані спортивні секції, клуби та команди, які могли б охопити всіх бажаючих провести час дозвілля за шаховою дошкою, систематичних тренувань та брати участь у спортивних змаганнях. Такий вид спорту, як шахи, є масовим та доступним для різних груп населення і взагалі не потребує складних споруд, інвентарю та устаткування для занять з початківцями або для навчально-тренувальної роботи спортсменів.

В даному виданні програми використані доповнення, які допоможуть більш плідно працювати керівникам гуртків/секцій, вчителям і викладачам клубів доповнення у календарних планах, змісті програм і додатках це є потребою часу. За змістом програма є інтегрованою. Методи удосконаленого підходу побудови навчального процесу за допомогою різних засобів мотивування у навчальному процесі дозволяє учням отримати стійку потребу до пізнання законів науково-розтлумачених знань та елементів особистої творчості, які впроваджуються під час гри чи відповідей на заняттях.

Мета програми – оволодіння знанням і умінням з теорії і практики шахової гри, формуванню особистості під час шахових занять і спортивних змагань.

Завдання програми полягає у сприянні розвитку інтелектуальних здібностей дитини, формуванню в учнів/вихованців наукового світогляду, вмінню характеризувати причинно-наслідкові зв'язки, узагальнювати і робити висновки і формуванню наступних компетентностей:

- пізнавальної, що забезпечує вивчення азів шахової гри – правила, початок і закінчення партії, запис партії; вивчення основних тактичних прийомів у початковій стадії знайомство з шахами з подальшим пізнанням основ стратегії; вивчення понять дебюту, міттельшпілю, ендшпілю, особливості стратегії в кожному з етапів; закріплення отриманих теоретичних знань в турнірних партіях; вивчення основних правил оцінки позиції і розуміння того, що у правилах є випадки винятку.

- практичної, що сприяє оволодінню навичками самостійної гри; застосування тактичних прийомів в процесі гри; вмиле використання основ стратегії, знань щодо початку шахової партії та її закінченні; вміння провести самоаналіз в процесі гри і після закінчення;

- творчої, що забезпечує формування особистості; розвиток пам'яті, логіки, аналітичного мислення; виховування у вольовій сфері – наполегливості, рішучості, стійкості; винахідливості, уваги, посидючості;

- соціальної, що сприяє вихованню громадської свідомості, національної гідності; формуванню навиків професійної взаємодії в групі чи команді, прагненню до створення комфортного, доброзичливого клімату.

В процесі опанування шахової гри формуватимуться компетентності:

- ознайомлення дітей молодшого віку з основами шахової гри;
- розвиток аналітичного мислення, уваги, посидючості;
- виховання пошани до партнера, самодисципліни, вміння володіти собою;
- формування спортивної команди з реалізацією лідерських здібностей.

Запропонована програма є комплексною, вона розрахована на учнів/вихованців різних вікових категорій і рівнів від початкового до вищого. Варіативно-пошукова модель програми надає особистості можливість розуміти, переживати та набувати знання, певні якості, розвивати здібності, тому дана програма може бути використана як у закладах позашкільної освіти керівниками гуртків, тренерами дитячо-юнацьких спортивних шкіл (частково), так і вчителями закладів загальної середньої освіти як факультатив чи гурток /секція.

В основу програми покладений концентричний метод навчання, що дозволяє вчителю/викладачеві через певний час повертатися до розглянутих тем, але вже на більш широкій і поглибленій основі, і, де це необхідно, після попереднього повторення пройденого матеріалу.

Програма розрахована на ретельне та послідовне вивчення шахових законів і закономірностей, теорії та практики шахової гри. Підготовка шахістів побудована за принципами «від простого до складного» та «від загального до конкретного» і передбачає як заняття з загальним об'єднанням груп, так і групові та індивідуальні форми роботи. Тематика занять має різнобічний характер: вивчення учнями матеріалу з теорії та історії шахів, участь у різноманітних шахових спортивних змаганнях та зборах, суддівських семінарах.

Шахісти всіх рівнів навчання мають право відвідувати гурток/секцію за бажанням без обмежень, але повинні мати згоду керівника гуртка/ секції, який оцінює підготовленість (доцільність) і наповнюваність груп.

Педагог, базуючись на принципах особистісно-орієнтованого виховання, поряд з шаховими заняттями проводить роботу з виховання суспільної активності у шахістів, вдосконалення національно-патріотичного виховання, розвитку важливих для життя правил поведінки, культури, доброзичливості.

Керівник шахового гуртка/секції не обмежується навчальною та організаторською працею, він має стати для учнів/вихованців не тільки тренером або вихователем: його поведінка має сприяти тому, щоб до нього звертались за порадою. Створюється атмосфера доброї родини, де кожен може звернутись за допомогою чи порадою та отримати її. Слід відзначити, що керівник шахового гуртка/ секції має користуватись великим авторитетом серед учнів/вихованців.

Протягом навчання у шахових гуртках/ секціях учні/вихованці отримують багато необхідних навичок, необхідних у житті. Заняття з шахів розвивають у дітей наполегливість, витримку, цілеспрямованість, працьовитість, виховують характер, стимулюють аналітичну працю, дають простір творчій фантазії, навчають знаходити за малий проміжок часу вірне рішення, формують навички праці з шаховими енциклопедіями, посібниками і

іншими друкованими чи електронними джерелами, інформаційними та комп'ютерними програмами, а це дає можливість поступового розширення теоретичних знань, практичних умінь і навичок.

Керівник обов'язково, крім знань з шахів, надає допомогу у пошуках логічності та послідовності організованого дозвілля, здійснює виховання шахістів в напрямку поглиблення та розширення їх здібностей, розвитку зацікавленості до вдосконалення та пошуку нестандартних ідей, які допоможуть в навчанні, праці і формуватиме гідного громадянина України, захисника своєї Батьківщини.

1.1. ОСНОВНІ НАПРЯМИ І ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ

Кількість навчальних годин програми може складати згідно з Типовим навчальним планом для закладів позашкільної освіти від 4 до 12 год./тиждень з урахуванням рівня підготовленості учнів/вихованців. За потребою кількість годин у роботі з групами чи індивідуальних навантажень на талановитих здатних дітей може бути збільшена у напрямку практичних занять і участі в спортивних змаганнях різних рівнів. Для факультативних занять, занять гуртків закладів загальної середньої освіти кількість годин може варіюватись, але не менше ніж 4 год./тиждень з практичними заняттями у групі або за межею груп.

Таблиця 1

Рік навчання	Кількість			Вимоги до спортивної підготовленості
	мінімальне наповнення учнів у групі за списком	навчальних годин в тиждень	навчальних годин в рік	
Початковий рівень				
1	15	4(6)	144(216)	без розряду
2	15	4(6)	144(216)	1 юнацький
Основний рівень				
3	12	6(9)	216(324)	3
4	12	6(9)	216(324)	3-2
5	12	6(9)	216(324)	2
Вищий рівень				
6	10	6(9)	216(324)	2-1
7	10	6(9)	216(324)	1
8	10	6(9)	216(324)	1
9	8	9(12)	324(432)	1-КМСУ
наступні	8	9(12)	324(432)	1-КМСУ-МСУ

1- 2 роки навчання: 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік – початковий рівень;

3- 5 роки навчання: 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік – основний рівень;

6- 8 роки навчання: 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік – вищий рівень;

з 9-го та в наступні роки навчання – групи удосконалення шахової майстерності: 9(12) год./тиждень, 324(432) год./рік – вищий рівень.

1.1.1. Підходи до освітнього процесу з урахуванням можливих навантажень

У відповідності до шахової кваліфікації, використаної у даній програмі, учні/вихованці у групах поділяються за розрядами:

- без розряду, 1 юнацький розряд – початковий рівень, мінімальне навантаження (144 год./рік, 4 год./тиждень);
- 3, 2 розряди – основний рівень, мінімальне навантаження (216 год./рік, 6 год./тиждень); ті, що роблять спробу виконання 1 розряду та 1 розряди – вищий рівень, мінімальне навантаження (216 год./рік, 6 год./тиждень);
- 1 розряди з кандидатськими балами і кандидати у майстри спорту – вищий рівень (групи удосконалення шахової майстерності), мінімальне навантаження (324 год./рік, 9 год./тиждень).

Керівник гуртка/секції використовує мінімальне навантаження за потребою, основне навантаження має складати 6-12 год./тиждень. У випадках збільшення навантаження збільшується кількість практичних занять (кваліфікаційних турнірів, аналізу партій та типових позицій), а також завдань реалізації матеріальних, позиційних переваг і тактичних прийомів у дебюті, мідельшпілі, ендшпілі.

Навантаження в групах після другого року навчання може ще збільшуватися за рахунок виїзних спортивних змагань, але тільки з дозволу керівника шахового гуртка/секції.

Заняття у фізичному та психологічному напрямках реалізуються за рахунок самостійної роботи учнів/вихованців, але з порадами наставника.

1.1.2. Основні положення комплектування і розрядні групи

Приймають у гурток/секцію юнаків чи дівчат віком від 6 до 21 років, а також шахістів з вже існуючим спортивним розрядом, які написали заяву і мають допуск (лікарську довідку). Вивчення програмного матеріалу для кожної розрядної групи розраховано на 1–2 роки, можливе скорочення терміну відповідно до рівня підготовленості вихованців та засвоєння матеріалу.

Комплектування груп проводиться за допомогою спілкування з учнями/вихованцями, спостережень або тестування, а також за присвоєними розрядами відповідно до існуючої Єдиною спортивною класифікацією України з неолімпійських видів спорту. Шахові заняття починаються з підготовчого етапу, під час якого формуються групи чи підгрупи. Для груп початкового, основного рівнів формування проводиться з урахуванням рівня підготовленості. Наприклад: у групі, де спільно з новачками, першого року навчання, можуть займатися діти без розряду, які починали свої навчання і з якихось причин не засвоїли матеріал.

Побудова програми дозволяє її використання впродовж навчання дитини у закладі загальної середньої освіти. Клас чи рік народження не має впливу на остаточне прийняття рішення керівника гуртка, вчителя на те, у якій групі, якого рівня навчання вчитиметься учень, але треба звертати увагу на те, що юнаки чи дівчата середніх і старших класів матеріал засвоюють швидше, їх необхідно переводити у сильнішу групу, не чекаючи закінчення навчального року або формувати групу прискореного навчання.

Підготовчий етап:

- для груп 1 року навчання (15 днів) входить до навчального процесу першого року навчання за цей час з набраних підгруп формується група, яка може поділятися на підгрупи під час засвоєння складних тем – це потрібно для якісної роботи групи;
- для груп 2 - 5 року навчання за короткий відрізок часу керівник проводить формування груп і підгруп за допомогою спілкування, тестування і спостереження з подальшим визначенням групи в якій займатиметься учень (відносно рівня підготовленості та умінь);
- для груп 6 та подальших років навчання навчальний процес має особливості, такі як постійність у практичній роботі та виконання завдань, тому заняття починаються з повторення базових знань з метою виявлення учнів/вихованців, які володіють навиками шахової гри, для зарахування їх до відповідної групи.

Для дітей які показують високі результати, зарахування в групи проходить лише за згодою викладача/вчителя відповідно до виконаного спортивного розряду.

Група першого року навчання комплектується з шахістів-початківців відповідно до вікових обмежень від 6 до 21 року. Всі учні/вихованці, які пройшли тестування або співбесіду, зараховуються до групи чи підгрупи. Мінімальне наповнення цих груп за списком 15 осіб. На теоретичні та практичні заняття відводиться мінімальне навантаження 4 години на тиждень, 144 год./рік (6 год./тиждень, 216 год./рік з додатковою практикою).

Група другого року навчання комплектується з шахістів 4 розряду або початківців, що відповідають вимогам цієї розрядної групи. Мінімальне наповнення цих груп за списком 15 осіб. На теоретичні та практичні заняття мінімально відводиться 4 години на тиждень 144 год./рік (6 год./тиждень, 216 год./рік з додатковою практикою).

Група третього року навчання комплектується з шахістів 3 розряду, які виконали нормативи з теорії та практики шахової гри, а також шахісти, що відповідають вимогам цієї розрядної групи. Мінімальне наповнення таких груп за списком 12 осіб. На теоретичні та практичні заняття відводиться 6 годин на тиждень 216 год./рік (9 год./тиждень, 324 год./рік з додатковою практикою).

Група четвертого року навчання комплектується з шахістів 3 розряду, які роблять спроби на виконання 2 розряду. У ці групи зараховуються шахісти, які виконали нормативи з теорії та практики шахової гри, а також здібні учні/вихованці, що здали залік та пройшли тестування відповідної складності. Мінімальне наповнення таких груп за списком 12 осіб. На теоретичні та

практичні заняття відводиться 6 годин на тиждень 216 год./рік (9 год./тиждень, 324 год./рік з додатковою практикою).

Група п'ятого року навчання комплектується з шахістів 2 розряду. У ці групи зараховуються шахісти, які виконали нормативи з теорії та практики шахової гри, а також здібні учні,/вихованці що здали залік та пройшли тестування відповідної складності. Мінімальне наповнення таких груп за списком 12 осіб. На теоретичні та практичні заняття відводиться 6 годин на тиждень 216 год./рік (9 год./тиждень, 324 год./рік з додатковою практикою).

Група шостого року навчання комплектується з шахістів 2 розряду, які роблять спроби виконання 1-го розряду. У групи зараховуються шахісти у відповідності до зданих нормативів з теорії та практики, а також виконаної контрольної роботи. Мінімальне наповнення таких груп за списком 10 осіб. На теоретичні та практичні заняття відводиться 6 годин на тиждень 216 год./рік (9 год./тиждень, 324 год./рік з додатковою практикою).

Група сьомого року навчання комплектується з шахістів, які виконали початкові вимоги на 1-го розряд. У групи зараховуються шахісти у відповідності до зданих нормативів з теорії, виконаної контрольної роботи, а також мають український рейтинг з практичної гри. Мінімальне наповнення таких груп за списком 10 осіб. На теоретичні та практичні заняття відводиться 6 годин на тиждень 216 год./рік (9 год./тиждень, 324 год./рік з додатковою практикою).

Група восьмого року навчання комплектується з шахістів 1 розряду, які сумлінно працюють над теорією шахів і мають добрі показники з практичної гри в спортивних змаганнях високого рівня (міські, обласні тощо) та мають особистий український рейтинг. Мінімальне наповнення таких груп за списком 10 осіб. На теоретичні та практичні заняття відводиться 6 годин на тиждень 216 год./рік (9 год./тиждень, 324 год./рік з додатковою практикою).

Група дев'ятого року навчання та подальших років навчання комплектується з шахістів 1-го розряду з кандидатськими балами, які мають шаховий рейтинг і в подальших роках їх класифікація буде зростати. Ці діти сумлінно працюють над теорією шахів і мають добрі показники з практичної гри в спортивних змаганнях обласного, всеукраїнського рівнів тощо. Мінімальне наповнення таких груп за списком 8 осіб. На теоретичні та практичні заняття відводиться 9 годин на тиждень 324 год./рік (12 год./тиждень, 432 год./рік з додатковою практикою) з подальшим можливим збільшенням тижневого навантаження, що може привести шахіста до подальшого навчання в спеціалізованих групах олімпійського резерву або в групах шкіл вищої спортивної майстерності.

1.2. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТРЕНУВАННЯ ШАХІСТІВ

Основна мета тренування – забезпечити оволодіння спортивною технікою, виховання моральних та вольових рис характеру і на цій основі – досягти високих спортивних показників. Все це обов'язково має передбачати навчання й тренування учнів/вихованців будь-якої підготовленості – від

новачка до майстра спорту України.

Педагог, обізнаний з основними питаннями теорії, методики навчання й тренування, володіючи технікою тих чи інших вправ, передає знання й уміння шляхом пояснень, відпрацювань, демонстрації використання, після чого пропонує учням/вихованцям виконати їх чи підготувати виступ.

У процесі виконання вправ педагог дає вказівки, виправляє помилки, пропонує повторювати вправи доти, поки учень/вихованець не навчиться зладжено й правильно їх виконувати. Коли вправа комусь не вдається, педагог розділяє її окремими частинами, пропонуючи виконати окремо кожен частину, а потім і в цілому.

Принципів тренування кілька, але першим і основним вважають всебічну підготовку вихованців. Це - шлях до вдосконалення шахістів. Всебічний розвиток спортсмена, його високий моральний і культурний рівень, гармонійний розвиток у цілому - основа успіху.

Другий принцип - свідомість. Він передбачає таку побудову навчання й тренування, яке забезпечить розуміння, активне ставлення до нього. Шахіст має знати що, чому й навіщо він робить. Керівник гуртка/секції чи вчитель мають проводити з вихованцями/учнями бесіди щодо конкретних завдань кожного тренувального заняття.

Третій принцип - поступовість. Він побудований на тому фізіологічному положенні, що зміни в перебудові органів і систем організму та покращання їх функцій відбуваються під впливом тренування поступово, протягом певного часу. Звідси висновок – тренувальне навантаження треба підвищувати поступово, від заняття до заняття. Здійснення цього принципу базується і на відомих педагогічних правилах — «від простого до складного», «від відомого до невідомого».

Принцип поступовості визначає планове збільшення навантажень і складності вправ на кожному занятті. Це й мають відбивати тижневі, місячні та річні плани тренувань. Поступовість у навчанні має відповідати силам і можливостям гуртківців, тобто треба враховувати індивідуальні особливості кожного з них. Такий підхід забезпечить поліпшення тренуваності та зростання нормативних результатів. І навпаки, ігнорування принципу поступовості, неврахування індивідуальних особливостей учнів, прагнення до «швидкого» зростання тренуваності, спортивних досягнень протягом короткого часу (здійснення так званої форсованої підготовки «натягування» на розрядні нормативи) ніколи ще не давало бажаних результатів, а лише шкодило.

Міцність засвоєних знань і навичок лежить в основі четвертого принципу - повторності. Систематичне багаторазове повторення вправи, яка вивчається, сприяє міцному її закріпленню. Цей принцип також базується на відомому фізіологічному положенні необхідності повторень з метою досягнення відповідних змін під впливом тренувань.

Принцип повторності вимагає систематичного тренування протягом навчального року, а також участі у необхідній кількості спортивних змагань. Тільки у повторних турнірах закріплюються спортивна тактика, стратегія та вольові якості. Спортивні змагання дають змогу об'єктивно оцінити ступінь

засвоєння шахістами навичок і якостей у заняттях.

До цих основних принципів тренування слід додати, що однією з найважливіших проблем сучасної методики тренування є проблема розвитку високих вольових якостей спортсменів. Рівень цього розвитку є одним із показників підготовленості до відповідальних спортивних змагань. Високі вольові якості досягаються в процесі навчання, тренування та участі у спортивних змаганнях. Виховання у спортсмена здатності мобілізуватись під час спортивного змагання - одна з головних вимог, яка стоїть перед педагогом.

Зазначені принципи тісно пов'язані між собою. Поступовість ґрунтується на повторності. Водночас успіхові тренувань сприяє свідоме ставлення спортсмена до них. Таким чином, усі принципи здійснюються не у відриві один від одного, а у взаємозв'язку.

1.3. МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ ШАХІСТІВ

1.3.1. Педагогічний контроль

Головним критерієм оцінки перспективності учнів/вихованців є їх спортивні результати, але це далеко не єдиний вагомий критерій. Досвідчений вчитель/тренер, розглядаючи партії шахіста, обов'язково звертає увагу на якість гри, на його здатність до аналізу тощо.

З метою об'єктивного визначення сильних і слабких сторін у шаховій підготовці учня/вихованця застосовують також регулярні контрольні заняття. Традиційна форма таких занять - розв'язання шахових позицій з подвійною метою:

- а) визначити особливості досягнутого рівня підготовленості;
- б) допомогти в розвиненні компонентів шахової майстерності.

Спеціалізовані перевірки такого роду в спорті називають тестами. У шаховій педагогіці тестування набуває дедалі ширшого розповсюдження, допомагаючи вести регулярний контроль за рівнем підготовленості юних спортсменів, а також задля цілей відбору, визначенню індивідуальних особливостей мислення шахістів.

Можна запропонувати комбінації чи завдання на розв'язання яких дається кожному юному шахісту фіксований час, наприклад 3-5 хвилин до завершення часу на обдумування. Конкурс провадиться без перерви, триває до одної години (залежно від рівня учнів/вихованців та наданому часу для рішення). Завдання слід відбирати, враховуючи рівень підготовленості шахістів. Якщо тестування має за мету перевірити міцність засвоєних знань, приклади добираються з розглянутого на заняттях матеріалу. Тести на перевірку певних здібностей шахіста складають з прикладів на відповідну тематику.

1.3.2. Виховна робота

Мета виховної роботи - сприяти формуванню особистості спортсмена як громадянина та захисника України, людини високих морально-вольових якостей, яка серйозно і самовіддано ставиться до обраного виду спорту. Виховними засобами є передусім особистий приклад і педагогічна майстерність

тренера/вчителя, а також атмосфера працелюбності, взаємодопомоги та творчості в колективі, наставництво старших спортсменів, високоякісна організація навчального процесу тощо.

Основні виховні заходи: оволодіння навиками національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання, урочистий прийом вступників; проводи випускників; організація спеціалізованих шахових свят; змагальна діяльність учнів/вихованців та її аналіз; систематичне підбиття підсумків навчальної та спортивної діяльності шахістів; проведення тематичних свят; зустрічі зі знаними людьми та відомими спортсменами; екскурсії, культурні походи до музеїв, виставок; оформлення стендів і стінгазет тощо.

1.3.3. Інструкторська та суддівська практика

Упродовж усього періоду навчання тренер готує собі помічників, залучаючи шахістів старших розрядів до занять з молодшими спортсменами та до суддівства спортивних змагань.

На етапі поглибленої підготовки для спортсменів навчально-тренувальних груп слід організувати спеціальний семінар з підготовки громадських тренерів і суддів. Наприкінці семінару слухачі складають залік з теорії та практики, який оформлюється протоколом, де кожному виставляються оцінки з теорії, практики та підсумкова оцінка. Присвоєння звань "Громадський суддя зі спорту" та "Юний інструктор зі спорту" оформлюється наказом чи розпорядженням по закладу загальної середньої чи позашкільної освіти або місцевої федерації.

Для складання програми семінару з підготовки інструкторів можна скористатися матеріалами даної навчальної програми.

Основною частиною програми семінару, спрямованої на підготовку суддів, є "Правила шахів Міжнародної федерації шахів (надалі – ФІДЕ)", в яких викладені правила гри в шахи, правила змагань ФІДЕ, розглядаються види шахових спортивних змагань (турнір, матч, матч-турнір), системи їх проведення (колова, олімпійська, швейцарська тощо), правила суддівства тощо.

1.4. ЛІКАРСЬКО-МЕДИЧНИЙ КОНТРОЛЬ

Перш ніж приступити до занять у гуртку/секції, шахісти мають пройти лікарське обстеження, під час якого визначається можливість їх допуску до занять, тренувань. Крім цього, обов'язковим є медичний контроль напередодні спортивних змагань. Лікар вирішує питання і ставить свій підпис на заявці щодо дозволу на участь учнів/вихованців у тих чи інших спортивних змаганнях.

Навчання в секції/гуртку не потребує спеціальної підготовки та знань. Навчальний матеріал програми адаптований до занять з учнями/вихованцями різного рівня підготовленості. У гурток приймаються діти, які не мають медичних протипоказань, виявляють інтерес до шахів. Важливе значення для досягнення високих спортивних результатів має режим спортсмена, що складається з правильного розпорядку дня, ранкової гімнастики, тренування і

відпочинку, сну, харчування.

Робота з дітьми, підлітками та юнаками/дівчатами вимагає від педагога знань анатомо-біологічних основ цих вікових груп. Разом вони мають вирішити питання щодо форм і методів навчально-тренувальних занять у дитячих, підліткових та юнацьких гуртках/секціях.

Перш за все враховувати, що в роботі з дітьми 6-10 років основну увагу слід приділити загальній фізичній підготовці, опрацюванню якомога більшої кількості навичок різного характеру.

Самоконтроль. Педагог має сам знати та навчити шахістів самоконтролю, який не може замінити лікарського контролю, але є цінним доповненням до нього. Під самоконтролем розуміють регулярне спостереження спортсмена за станом свого здоров'я. Методи самоконтролю прості й доступні кожному. У разі здійснення його враховуються самопочуття, сон, апетит, вага тощо.

Самопочуття. Цей показник відображає бадьорість, життєрадісність, підвищення працездатності або, навпаки, — кволість, зникнення загального тону. Якщо спортсмен відчуває, що під впливом тренувань самопочуття погіршується, це має служити сигналом, що наступила перевтома.

Сон. Нормальним вважається міцний сон, який настає досить швидко. Після такого сну людина ранком прокидається бадьорою з почуттям легкості. Перевтома характеризується безсонням, почуттям, що сон не дав бажаного відпочинку.

Раціональне тренування, виконання вправ з доступним даному учню навантаженням, сприяє апетиту. Апетит відновлює сили.

Дані самоконтролю систематично аналізуються шахістом разом з керівником гуртка/секції та лікарем.

1.5. СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ШАХОВИХ ГРУП, ГУРТКІВ, КОМАНД

Питання про створення груп, гуртків, спортивних шахових команд, план їх роботи необхідно обговорити та погодити на засіданні педагогічної ради закладу освіти або на громадських слуханнях. Далі - подбати щодо місця для тренувальних занять та придбання необхідного інвентарю.

Поряд з розв'язанням цих питань необхідно впроваджувати організаційно-пропагандистську роботу. За допомогою інтернету чи в інший спосіб оголошується запис до шахового гуртка/секції. У класах/секціях проводяться бесіди, лекції щодо розвитку шахів у нашій державі, успіхів українських спортсменів-шахістів на міжнародній арені. Велику користь принесуть добре підготовлені спеціальні спортивні вечори з виступами запрошених майстрів. На таких вечорах можна проводити запис до спортивних гуртків/секцій.

Після закінчення організаційної роботи, формування шахових груп, гуртків/секцій, скликаються загальні збори, на яких обговорюються завдання навчально-тренувальної і спортивної роботи та обирається оргкомітет (у складі

5-7 осіб), який разом з громадським інструктором має здійснювати керівництво навчально-спортивною роботою. Оргкомітет співпрацює з державними і громадськими організаціями, шаховими федераціями та надає допомогу громадському інструктору в складанні розкладу тренувань, календарного плану спортивних заходів у рік; забезпечує вибори капітанів команд, старост груп і контролює їх роботу; розробляє положення і програми спортивних змагань, контролює збереження спортивного інвентарю й обладнання, забезпечує своєчасний його ремонт; готує місця змагань, комплектує суддівську колегію, проводить агітаційно-пропагандистську роботу. Оргкомітет розподіляє обов'язки, визначаючи відповідальних за спортивно-технічні питання, базу та інвентар, складає план роботи в році, обирає членів суддівської колегії тощо.

2. ОРІЄНТОВНІ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ

2.1. I Рік навчання 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік

Таблиця 2

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Вступне заняття	4(6)*		4		4(6)
2. Історичний огляд розвитку шахів	4(3)		4		4(3)
3. Шахова дошка	4(6)		4		4(6)
4. Хід, взяття та маневри фігур	12(12)		12		12(12)
5. Основні правила шахової гри	6(6)		6		6(6)
6. Шахові правила гри (знайомство)	4(3)		4		4(3)
7. Дебют	8(9)		8		8(9)
8. Мітельшпіль	16(15)		16		16(15)
9. Ендшпіль	8(9)		8		8(9)
10. Шахи в Україні та у світі	4(3)		4		4(3)
11. Конкурси рішення задач та маневрів фігур		16(15)	16	32(33)	32(33)
12. Матчі та командні турніри		10(9)	10	22(21)	22(21)
13. Кваліфікаційні турніри. Аналіз партій та типових позицій		44(45)	44	88(87)	88(87)
14. Підсумок роботи за навчальний рік	4(3)		4		4(3)
Разом	74(75)	70(69)	144	142(141)	216

* У дужках вказана кількість годин занять з розрахунком у три години за одне заняття та шість годин на тиждень.

2.2. II Рік навчання 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік

Таблиця 3

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Вступне заняття	2(3)*		2		2(3)
2. Загальні положення шахової гри	4(6)		4		4(6)
3. Фізична культура та спорт в Україні	2(3)		2		2(3)
4. Шахові правила гри (знайомство)	6(6)		6		6(6)
5. Історичний огляд розвитку шахів	4(3)		4		4(3)
6. Дебют	10(9)		10		10(9)
7. Мітельшпіль	16(15)		16		16(15)
8. Ендшпіль	10(9)		10		10(9)
9. Конкурси рішення задач та маневрів фігур		16(15)	16	32(33)	32(33)
10. Матчі та командні турніри		10(9)	10	16(18)	16(18)
11. Консультаційні партії		10(12)	10	16(15)	16(15)
12. Сеанси одночасної гри		6(6)	6	6(6)	6(6)
13. Кваліфікаційні турніри. Аналіз партій та типових позицій		44(45)	44	88(87)	88(87)
14. Підсумок роботи за навчальний рік	4(3)		4		4(3)
Разом	58(57)	86(87)	144	158(159)	216

* У дужках вказана кількість годин занять з розрахунком у три години за одне заняття та шість годин на тиждень.

2.3. III Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Таблиця 4

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Вступне заняття	3		3		3
2. Загальні положення шахової гри	6		6		6
3. Фізична культура та спорт в Україні	3		3		3
4. Шахові правила гри (основні положення)	6		6		6
5. Шахи в Україні та у світі	6		6		6
6. Дебют	12		12		12
7. Мітельшпіль	24		24		24
8. Ендшпіль	24		24		24
9. Конкурси задач та знаходження комбінацій		18	18	24	24
10. Матчі та командні турніри		18	18	30	30
11. Консультаційні партії		15	15	24	24
12. Сеанси одночасної гри		6	6	12	12
13. Спортивні змагання і турніри. Аналіз партій і типових позицій		69	69	144	144
14. Підсумок роботи за навчальний рік	6		6		6
Разом	90	126	216	234	324

2.4. IV Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Таблиця 5

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Вступне заняття	3		3		3
2. Загальні положення шахової гри	6		6		6
3. Фізична культура та спорт на Україні	3		3		3
4. Шахові правила гри (основні положення)	12		12		12
5. Шахи в Україні та у світі	6		6		6
6. Дебют	15		15		15
7. Мітельшпіль	21		21		21
8. Ендшпіль	18		18		18
9. Конкурси задач та знаходження комбінацій		15	15	21	21
10. Матчі та командні турніри		18	18	30	30
11. Консультаційні партії		15	15	24	24
12. Сеанси одночасної гри		6	6	12	12
13. Спортивні змагання і турніри. Аналіз партій та типових позицій		72	72	141	141
14. Підсумок роботи за навчальний рік	6		6		6
Разом	90	126	216	234	324

2.5. V Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Таблиця 6

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Вступне заняття	3		3		3
2. Повторення базових знань основного рівня	6		6		6
3. Фізична культура та спорт на Україні	3		3		3
4. Шахові правила гри використання на практиці (знайомство)	6		6		6
5. Шахи в Україні та у світі	6		6		6
6. Дебют	15		15		15
7. Мітельшпіль	21		21		21
8. Ендшпіль	18		18		18
9. Шахова література	6		6		6
10. Конкурси рішення задач та етюдів		15	15	21	21
11. Матчі та командні турніри		18	18	30	30
12. Консультаційні партії		15	15	24	24
13. Сеанси одночасної гри		6	6	12	12
14. Спортивні змагання і турніри. Аналіз партій та типових позицій		72	72	141	141
15. Підсумок роботи за навчальний рік	6		6		6
Разом	90	126	216	234	324

2.6. VI Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Таблиця 7

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Повторення базових знань	9		9		9
2. Шахові правила, тонкощі гри	6		6		6
3. Аналіз досягнень з теорії сучасних гравців	15		15		15
4. Дебют	18		18		18
5. Мітельшпіль	18		18		18
6. Ендшпіль	18		18		18
7. Основні методи тренування шахіста	6		6		6
8. Спортивний розпорядок, фізична підготовка шахіста	6		6		6
9. Українська та закордонна шахова література	6		6		6
10. Конкурси рішення задач та етюдів		21	21	36	36
11. Консультаційні партії. Тематичні турніри		24	24	45	45
12. Спортивні змагання всіх рівнів у групах та поза межами груп		51	51	105	105
13. Аналіз партій та типових позицій		18	18	36	36
14. Підсумок роботи за навчальний рік	6		6		6
Разом	102	114	216	222	324

2.7. VII Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Таблиця 8

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Повторення базових знань	9		9		9
2. Суддівство та організація спортивних змагань	6		6		6
3. Аналіз досягнень з теорії сучасних гравців	15		15		15
4. Дебют	18		18		18
5. Мітельшпіль	18		18		18
6. Ендшпіль	18		18		18
7. Основні методи тренування шахіста	6		6		6
8. Спортивний розпорядок, фізична підготовка шахіста	6		6		6
9. Українська та закордонна шахова література	6		6		6
10. Конкурси рішення задач та етюдів		21	21	36	36
11. Консультаційні партії. Тематичні турніри		24	24	45	45
12. Спортивні змагання всіх рівнів у групах та поза межами груп		51	51	105	105
13. Аналіз партій та типових позицій		18	18	36	36
14. Підсумок роботи за навчальний рік	6		6		6
Разом	102	114	216	222	324

2.8. VIII Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Таблиця 9

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Повторення базових знань	9		9		9
2. Суддівство та організація спортивних змагань	6		6		6
3. Аналіз досягнень з теорії сучасних гравців	15		15		15
4. Дебют	18		18		18
5. Мітельшпіль	18		18		18
6. Ендшпіль	18		18		18
7. Основні методи тренування шахіста	6		6		6
8. Спортивний розпорядок, фізична підготовка шахіста	6		6		6
9. Українська та закордонна шахова література	6		6		6
10. Конкурси рішення задач та етюдів		21	21	36	36
11. Консультаційні партії. Тематичні турніри		24	24	45	45
12. Спортивні змагання всіх рівнів у групах та по за межами груп		51	51	105	105
13. Аналіз партій та типових позицій		18	18	36	36
14. Підсумок роботи за навчальний рік	6		6		6
Разом	102	114	216	222	324

2.9. IX Рік і наступні роки навчання 9(12) год./тиждень, 324(432) год./рік

Таблиця 10

Назва теми	Кількість годин				
	мінімальне навантаження			збільшене навантаження	
	теоретичні заняття	практичні заняття	разом	практичні заняття	разом
1. Повторення базових знань	12		12		12
2. Суддівство та організація спортивних змагань	12		12		12
3. Аналіз досягнень з теорії сучасних гравців	42		42		42
4. Дебют	24		24		24
5. Мітельшпіль	24		24		24
6. Ендшпіль	42		42		42
7. Основні методи тренування шахіста	6		6		6
8. Спортивний розпорядок, фізична підготовка шахіста	6		6		6
9. Українська та закордонна шахова література	24		24		24
10. Конкурси рішення задач та етюдів		24	24	39	39
11. Консультаційні партії. Тематичні турніри		24	24	39	39
12. Спортивні змагання всіх рівнів у групах та по за межами груп		60	60	120	120
13. Аналіз партій та типових позицій		21	21	39	39
14. Підсумок роботи за навчальний рік	6		6		6
Разом	195	129	324	237	432

3. ЗМІСТ ПРОГРАМ

3.1. I рік навчання 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік Початковий рівень

Теоретичні заняття (74 години)

1. Вступне заняття (4 години)

Набір до груп. Спілкування з учнями/вихованцями. Виконання завдань на кмітливість, пам'ять (оперативну, зорову), увагу, знання шахової гри. Розподіл учнів/вихованців за групами. Організаційні моменти. Ознайомлення з правилами поведінки у гуртку, правилами техніки безпеки.

2. Історичний огляд та розвиток шахів (4 години)

Історія походження шахів: коли, як і у якій країні з'явилась ця гра. Поступовий розвиток шахової гри: від некоронованих чемпіонів до розіграшу чемпіонських лаврів. Чоловічі та жіночі чемпіонати.

3. Шахова дошка (4 години)

Правила положення шахової дошки та фігур. Креслення шахової дошки (з використанням розвиваючих завдань). Шахова нотація (орієнтування за дошкою, визначення кольору полів, не дивлячись на дошку). Тренувальні завдання на бачення дошки.

4. Хід, взяття та маневри фігур (12 годин)

Ходи і взяття фігур з використанням розвиваючих завдань. Вигідні та невивідні взяття фігур у порівнянні цінності фігур та можливості обміну. Спеціальні ходи на шаховій дошці: рокіровка, перетворення пішака, взяття на проході. Особливості маневрів та розташування фігур на дошці, значення короля в залежності від стадії партії (ознайомлення). Маневри фігур з різних положень.

5. Основні правила шахової гри (6 годин)

Мета та порядок гри. Сила фігур - абсолютна та відносна. Залежність сили фігур від їх розташування на дошці. Цінність фігур (абсолютна та відносна). Правило запису шахових партій та задач. Основні знаки та скорочення під час запису.

6. Шахові правила гри (знайомство) (4 години)

Поведінка учнів/вихованців на заняттях гуртка/секції та під час гри у турнірних залах. Правила поведінки суперників під час спортивних змагань: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою.

Основні види спортивних змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів, які використовуються початківцями. Спортивна кваліфікація шахістів та норми виконання початкових розрядів. Розрядні групи.

7. Дебют (8 годин)

Дебют як підготовча стадія до подальшої боротьби у шаховій партії. Розігрування дебюту, спираючись на характеристику основних принципів – боротьба за центр, розвиток фігур та безпека короля. Типові помилки. Перехід до наступної стадії шахової гри – мітельшпілю.

8. Мітельшпіль (16 годин)

Мітельшпіль – найбільш багатогранна частина шахової партії зі своїми типовими планами. Особливості (специфіка) розігрування позицій, завдання та підходи різних шахістів до розігрування мітельшпілю шахової партії.

Найпростіші принципи розігрування мітельшпілю та його основні складові: створення небезпеки фігурам суперника, вигідні та невигідні взяття. Елементарні методи оцінки ситуацій, що утворилися. Використання простих комбінаційних ідей на практиці. Ознайомлення з елементарними принципами переходу до наступної стадії шахової гри – ендшпілю.

9. Ендшпіль (8 годин)

Основні складові ендшпілю. Знайомство з красою і логічністю шахових закінчень. Специфіка підходу у завершальній стадії в порівнянні з дебютом і мітельшпілем. Знайомство з елементарними законами ендшпілю. Ознаки простих закінчень. Інше мислення. Боротьба малими силами: кожна фігура має велике значення, король - основний учасник подій на дошці.

Реалізація суттєвих матеріальних переваг у простих закінченнях. Значення та централізація короля. Елементарні пішакові закінчення. Опозиція у пішакових закінченнях.

10. Шахи в Україні та у світі (4 години)

Значення і роль шахів як інтелектуальної гри в Україні та у світі. Шахова спільнота світу. Міжнародні шахові організації (ФІДЕ), Асоціація професійних шахістів (АПШ). Федерація шахів України (ФШУ).

Спортивні змагання, матчі, чемпіонати. Порядок та умови їх проведення.

Практичні заняття (70 годин)

11. Конкурси рішення задач та маневрів фігур (16 годин)*

Маневри фігур (особливості маневру коня), прості завдання на ловлю фігур. Види рекомендованих завдань: за темами (проста реалізація), за видами (мати за один, два ходи), за ідеями (використання слабкості положення фігур, матеріальні переваги на фланзі тощо).

*Примітка: За потреби заняття з даної теми проводяться як доповнення до будь-якого теоретичного, а на початковому рівні і практичного занять (15-20 хвилин). Але декілька занять конкурсів рішення задач і знаходження комбінацій треба проводити окремо як тему цілого заняття, що допоможе перевірити засвоєння й розуміння напрямків однієї групи комбінаційних тем, ідей.

12. Матчі та командні турніри (10 годин)*

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Практична значущість матчів: взаємодія в колективі, психологічна готовність до спортивних змагань, вміння розподіляти ігрову силу на велику (матчеву) кількість партій, відпрацювання теоретичних навичок під час гри.

*Примітка: Командні турніри та матчеві зустрічі позитивно впливають на учнів/вихованців, формуючи добрий психологічний клімат й більшу зацікавленість до навчального процесу.

13. Кваліфікаційні турніри.

Аналіз партій та типових позицій (44 години)*

Кваліфікаційний турнір як один із видів практичних занять для спільного відпрацювання учнями/вихованцями практичних навичок з виконанням норм розряду.

Практичне удосконалення шахістів як основний і необхідний шлях для підвищення кваліфікації і розуміння шахової теорії (теорія без практики сліпа).

Аналіз партій і типових позицій як педагогом так і шахістами розгляд партій та добір завдань для аналізу типових помилок. Значення аналізу партій для повноцінного розвитку спортсменів.

*Примітка: Аналіз партій і типових позицій використовується як невелике доповнення протягом навчального процесу: під час заняття з теорії - вступ до теми мітельшпілю, під час заняття з практики – спілкування з шахістами після туру змагань кваліфікаційних турнірах, матчах. Але особливе значення набувають окремі заняття з аналізу партій. Треба зазначити, що аналіз особистих партій сприяє більш швидкому та глибокому розумінню шахової науки.

14. Підсумок роботи за навчальний рік (4 години)*

Нагородження кращих учнів/вихованців. Проведення фестивалів, вікторин, конкурсів, сеансів одночасної гри або спортивних змагань чи шоу/конкурсах на кмітливість.

*Примітка: Підсумкові заняття проводяться двічі на рік, під час яких можливе об'єднання груп. У випадках, коли шахісти беруть участь у декількох спортивних змаганнях, відкритих чемпіонатах району, міста чи області, то підсумок роботи проводиться відкритий, із залученням різних колективів, які брали участь у спортивних змаганнях.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Перелік необхідних знань та навичок учнів/вихованців
першого року навчання (початковий рівень)

Активні до знань учні, що виконують нормативи, отримують звання початківця. В підготовчій групі та групі початківців /1 рік навчання/ керівник має ознайомити учнів/вихованців з красою шахової гри, її користю в розвитку цілеспрямованості, наполегливості та інших позитивних та вкрай необхідних для життя якостей. Надає змогу одержати перші навички участі у змаганнях. Засвоївши програму 1-го року навчання, юний шахіст виконує норматив першого юнацького розряду.

ДЕБЮТ

- знати ходи фігур та правила гри;
- знати елементарні закони та закономірності розвитку фігур, пішаків (центр і значення центру, мобілізація сил, безпека короля);
- вміти записати дебютну стадію своєї партії;
- вміти читати запис партій і давати оцінку побаченому.

МІТЕЛЬШПІЛЬ

- знати теми комбінаційних ідей у спрощеному виконанні (особливо подвійний напад, зв'язку, відкритий шах, подвійний удар);
- вміти розпізнавати на практиці тактичні удари;
- вміти розв'язувати задачі з записом завдань (використовуються будь-які друковані матеріали).

ЕНДШПІЛЬ

- знати як змінюється гра у завершальній стадії партії елементарні плани;
- вміти провести пішака використовуючи на практиці силу короля у елементарних пішакових позиціях (опозиція);
- вміти реалізовувати великі матеріальні переваги (співвідношення сил: дві тури, король проти короля; король, ферзь проти короля; тура, король проти короля).

Обов'язково юний шахіст після знайомлення з основними правилами гри ходів, взяття фігур має зіграти у спортивних змаганнях різного начального рівня та виконати норму початкового розряду. Практична гра з поясненням та роз'ясненням чи просто гра з суперниками будь-якого рівня та віку може сприяти швидшому опануванню знань та вмінь.

3.2. II рік навчання 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік

Початковий рівень

Теоретичні заняття (58 годин)

1. Вступне заняття (2 години)

Формування груп. Спілкування з учнями/вихованцями. Виявлення рівня готовності дитини до занять у гуртку другого року навчання: виконання завдань на знання шахової гри. Розподіл дітей у групи. Організаційні моменти. Ознайомлення з правилами поведінки у гуртку/секції, правилами техніки безпеки.

2. Загальні положення шахової гри (4 години)

Повторення правил шахової гри, розглянутих за перший рік навчання. Проведення декількох ігор або участь у внутрішньому спортивному змаганні. Перевірка завдань, які були виконані влітку та опитування результативності ігор під час канікул.

3. Фізична культура та спорт в Україні (2 години)

Фізична культура як складова частина культури людини. Шахи в Україні - один з активних засобів культурного виховання мас. Задачі фізичної культури: зміцнення здоров'я, всебічний розвиток громадянина країни. Взаємозв'язок фізичного, психічного та розумового розвитку людини. Вплив занять фізичною культурою на загальну підготовку спортсмена-шахіста.

4. Шахові правила гри (знайомство) (4 години)

Поведінка вихованців під час гри у турнірних залах. Види спортивних змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів.

Правила поведінки суперників під час спортивних змагань: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час турнірів. Спортивна кваліфікація шахістів. Розрядні групи.

5. Історичний огляд та розвиток шахів (4 години)

Історичний огляд розвитку шахової гри. Поступовий розвиток шахової гри від некоронованих чемпіонів до розіграшу чемпіонських лаврів. Сучасні першості та чемпіонати у шахістів-чоловіків та жінок.

Боротьба шахових стилів. Знайомство з поступовим розвитком стратегії і тактики у дебюті, мітельшпілі і ендшпілі.

6. Дебют (10 годин)

Розгляд дебютної класифікації та знайомство з елементарними ідеями у відкритих початках. План розвитку фігур в шаховій партії. Практична спроба відкритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Знайомство з Російською партією, Центральним дебютом, Шотландською партією тощо.

7. Мітельшпіль (16 годин)*

Розгляд типових комбінацій на теми: відволікання фігур, перекриття, відкритий напад, подвійний удар та напад, зв'язка та інші. Роль та значення першої та восьмої горизонталі, розкриття центру за допомогою жертви пішака чи фігури. Оцінка позиції та прийняття плану гри в тому чи іншому напрямку шахової дошки. Використання діагоналей та вертикалей.

*Примітка: У даній темі треба використовувати велику кількість простих завдань із обговоренням причин появи таких комбінаційних можливостей під час гри.

8. Ендшпіль (10 годин)

Прості закінчення та їх особливості. Розгляд перетворення пішака у фігуру. Властивості фігур у закінченнях того чи іншого типу. Що потрібно знати про ці властивості і як їх використовувати в шаховій партії. Пішакові закінчення: правило квадрату, опозиція, пішаковий прорив, віддалена прохідна, гра на пат.

Практичні заняття (86 годин)

9. Конкурси рішення задач та маневрів фігур (16 годин)*

Види рекомендованих завдань: за темами (проста реалізація), за видами (мати за один, два ходи), за ідеями (використання слабкості положення фігур, матеріальні переваги на фланзі тощо).

*Примітка: Організовувати конкурси з вирішення різноманітних задач. Рішення відмічаються балами, які вносяться до таблиці. Проводити конкурси з комбінаційними темами мітельшпілью.

10. Матчі та командні турніри (10 годин)

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Практична значущість матчів: взаємодія в колективі, психологічна готовність до змагань, вміння розподіляти ігрову силу на велику (матчеву) кількість партій, відпрацювання теоретичних навичок під час гри.

11. Консультаційні партії (10 годин)

Консультаційні партії - одна з форм практичних занять з формуванням мікрогруп для аналізу партії під час гри. Види консультаційних партій:

= коли один гравець грає проти групи, яка веде аналіз перед виконанням ходу (можливі додаткові консультації гравця в напрямку плану або оцінки);

- коли група грає проти групи гравців з консультацією, аналізом ходів партії на дошці осторонь від основного ігрового поля. Спільно вирішують, який хід зіграти, один з групи виконує хід на ігровій дошці, група суперника аналогічно.

Консультаційні партії як важливий елемент практичних занять в системі навчання, за допомогою яких діти вчать аналізувати партію, взаємно доповнюють один одного, вчать аналізувати ходи-кандидати і бачать багато ідей розв'язання партії.

12. Сеанси одночасної гри (6 годин)*

Сеанс одночасної гри – практичні заняття для перевірки знань, умінь та навичок групи шахістів або гравця, який дає сеанс.

*Примітка: Сеанс одночасної гри проводить шахіст, кваліфікація якого не нижче учасників сеансу, для перевірки гравця, який дає сеанс. Для перевірки групи шахістів, учасників сеансу, гравець, який проводить сеанс одночасної гри, має належний рівень шахової кваліфікації, рівень та сила гри на два порядки і вище.

13. Кваліфікаційні турніри.

Аналіз партій та типових позицій (44 години)

Кваліфікаційний турнір як один з видів практичних занять для спільного відпрацювання учнями практичних навичок з виконанням норм розряду. Аналіз партій та типових позицій: розгляд партій учнів та добір завдань, аналіз типових помилок педагогом. Значення аналізу партій для повноцінного розвитку спортсменів.

*Примітка: Аналіз партій та типових позицій використовується як невелике доповнення протягом навчального процесу, але особливе значення набувають окремі заняття такого типу. Треба зазначити, що аналіз особистих партій учнів сприяє більш швидкому та глибокому розумінню шахової науки.

14. Підсумок роботи за навчальний рік (4 години)*

Проведення вікторин, конкурсів, сеансів одночасної гри або спортивних змагань на кмітливість. Нагородження (подяка, диплом, пам'ятний подарунок) та відзнака (присвоєння відповідних розрядів) кращих учнів/вихованців.

*Примітка: Підсумкові заняття проводяться двічі на рік, під час таких занять можливе об'єднання груп. У випадках, коли шахісти беруть участь у декількох спортивних змаганнях, відкритих чемпіонатах району, міста, області, то підсумок роботи проводиться відкритий з залученням різних колективів, які брали участь у спортивних змаганнях.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Перелік необхідних знань та навичок учнів/вихованців
другого року навчання (початковий рівень)

В групі 1-го юнацького розряду (2 рік навчання) під час занять керівник все більше розкриває таємницю краси шахової гри і велику користь від занять шахами. Навчає учнів/вихованців елементарним основам шахової гри та найпростішим закінченням, знайомить з історією походження шахів. Засвоївши програму 2 року навчання, юний шахіст виконує норматив 3-го розряду.

ДЕБЮТ

- знати елементарні закони гри та закономірності розвитку фігур, пішаків (центр і значення центру, мобілізації сил, безпека короля);
- вміти аналізувати запис гри особистих партій;
- має розуміти елементарну послідовність розвитку фігур (втрата темпів, взаємодія фігур).

МІТЕЛЬШПІЛЬ

- знати та відрізнити і використовувати на практиці типи захисту: прямого і побічного;
- вміти за контрольований відрізок часу розв'язувати завдання;
- вміти розрізнити на практиці наступні теми: зв'язка, двійний напад та удар, скритий напад та удар та повторювати вже набути у першому році навчання.

ЕНДШПІЛЬ

- знати, як використовувати силу короля у теоретичних позиціях: опозиція та правило квадрата;
- вміти реалізовувати великі матеріальні переваги з урахуванням кількості ходів або часу, який використав учень (співвідношення сил: король, ферзь проти короля; король, тура проти короля; король, два слона проти короля);
- вміти реалізовувати переваги у простих закінченнях.

В конкурсах рішення задач і комбінацій з урахуванням часу на кожне завдання учень/вихованець має розв'язувати 75 відсотків завдань з рівнем складності третього розряду.

Учні/вихованці роблять вдома додаткові розв'язання з записом завдань (використовуються будь-які друковані матеріали).

Обов'язково грати у спортивних змаганнях різних рівнів з записом партій чи ні з виконанням норми третього розряду.

3.3. III рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Основний рівень

Теоретичні заняття (90 годин)

1. Вступне заняття (3 години)

Формування груп. Спілкування з учнями/вихованцями. Виявлення рівня готовності дитини до занять у гуртку/секції третього року навчання: виконання завдань на знання шахової гри. Розподіл шахістів у групи. Організаційні моменти. Ознайомлення з правилами поведінки у гуртку/секції, правилами техніки безпеки.

2. Загальні положення шахової гри (6 годин)

Повторення правил шахової гри, розглянутих за другий рік навчання. Проведення декількох ігор або участь у внутрішньому спортивному змаганні. Перевірка завдань, які були виконані влітку та опитування результативності ігор під час канікул.

3. Фізична культура та спорт в Україні (3 години)

Фізична культура як складова частина культури людини. Шахи в Україні - один з активних засобів культурного виховання населення. Цінність шахів у вихованні людині. Шахи як вид спорту для людей різного віку та професій.

Спортивна класифікація та її значення для розвитку спорту в країні. Основні форми організації занять з фізичної культури та спорту серед дітей та юнацтва. Позашкільна та шкільна спортивна робота.

Задачі фізичної культури: зміцнення здоров'я, всебічний розвиток громадянина країни. Взаємозв'язок фізичного, психічного та розумового розвитку. Вплив занять фізичною культурою на загальну підготовку шахіста.

4. Шахові правила гри (основні положення) (6 годин)

Поведінка учнів/вихованців під час гри у турнірних залах. Види спортивних змагань. Контроль часу відповідно до шахових контролів. Правила поведінки суперників під час турнірів, звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час спортивних змагань. Спортивна кваліфікація шахістів. Розрядні групи. Почесні спортивні звання. Турнірна дисципліна та поведінка шахістів. Нормативні документи ФІДЕ, які дають повну інформацію щодо змін в тому чи іншому пункті правил. Правила гри - закон, який зобов'язані виконувати всі шахісти.

5. Шахи в Україні та у світі (6 годин)

Значення і роль шахів як інтелектуальної гри в Україні та у світі. Світова шахова спільнота і спортивні змагання, які відбуваються у різних рівнях. Міжнародні шахові організації: ФІДЕ, Асоціація професійних шахістів. Шахова

федерація України і шахові федерації областей, АР Крим, міст Києва та Севастополя).

6. Дебют (12 годин)

Розгляд дебютної класифікації. Знайомство з простими ідеями у відкритих початках та практичне відпрацювання.

Важливість плану у шаховій партії. Використання у грі відкритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Важливість творчого підходу до ігрового процесу. Стратегічні ідеї Італійської партії, Королівський гамбіт, дебют чотирьох коней. Знайомство з напіввідкритими захистами. Зв'язок дебюту з мітельшпілем.

7. Мітельшпіль (24 години)

Виконання завдань з комбінацій на теми: відволікання фігур, перекриття, відкритий напад, подвійний удар та напад, зв'язка та інші. Знайомство з оцінкою позиції, зокрема, у критичних позиціях.

Роль та значення першої та восьмої горизонталі, розкриття центру за допомогою жертви пішака Головна зброя в середині партії – комбінація як сукупність елементарних тактичних ідей. Знайомство зі складними комбінаціями на поєднання ідей. Вторгнення на сьому (другу) горизонталі.

8. Ендшпіль (24 години)

Знайомство з характерними особливостями пішакових закінчень та перехід до них з багатофігурних закінчень. Маневри у пішакових закінченнях з різним співвідношенням пішаків. Особливості цих закінчень. Властивості фігур у закінченнях того чи іншого типу. Що потрібно знати стосовно цих властивостей, як використовувати їх у шаховій партії. Техніка гри в рівних простих позиціях. Особливості закінчень з віддаленою прохідною. Практичне відпрацювання реалізації великих матеріальних переваг із різним співвідношенням сил. Гра усіма пішаками за допомогою королів, не використовуючи фігури.

Практичні заняття (126 годин)

9. Конкурси рішення задач та знаходження комбінацій (18 годин)*

Види рекомендованих завдань: за темами (всі без винятку теми, завдання у формі роз'яснень), з обговоренням мотивів та ідей.

*Примітка: Організувати конкурси з рішення різноманітних задач кількість ходів від трьох до п'яти. Рішення відмічаються балами, які вносяться до таблиці. Проводити конкурси з комбінаційними темами мітельшпілю.

10. Матчі та командні турніри (18 годин)

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Практична значущість матчів: взаємодія в колективі, психологічна готовність до спортивних змагань, вміння розподіляти ігрову силу на велику (матчеву) кількість партій, відпрацювання теоретичних навичок під час гри.

11. Консультаційні партії (15 годин)

Консультаційні партії - одна з форм практичних занять з формуванням мікрогруп для аналізу партій під час гри. Види консультаційних партій:

коли один гравець грає проти групи, яка веде аналіз перед виконанням ходу (можливі додаткові консультації гравця в напрямку плану або оцінки);

коли група грає проти групи гравців з консультацією, аналізом ходів партії на дошці осторонь від основного ігрового поля. Спільно вирішують, який хід зіграти, один з групи виконує хід на ігровій дошці, група суперника аналогічно.

Консультаційні партії як важливий елемент практичних занять в системі навчання, за допомогою яких шахісти вчаться аналізувати партію, взаємно доповнюють один одного, вчаться аналізувати ходи-кандидати і бачать багато ідей розв'язання партії.

12. Сеанси одночасної гри (6 годин)*

Сеанс одночасної гри – практичні заняття для перевірки знань, умінь та навичок групи шахістів або гравця, який дає сеанс.

*Примітка: Сеанс одночасної гри проводить шахіст, кваліфікація якого не нижче учасників сеансу, для перевірки гравця, який дає сеанс. Для перевірки групи шахістів, учасників сеансу, гравець, який проводить сеанс одночасної гри, має належний рівень шахової кваліфікації, рівень та сила гри на два порядки і вище.

13. Кваліфікаційні турніри. Аналіз партій та типових позицій (69 годин)

Кваліфікаційний турнір як один з видів практичних занять для спільного відпрацювання учнями практичних навичок з виконанням норм розряду. Аналіз партій та типових позицій: розгляд партій учнів/вихованців і добір завдань, аналіз типових помилок педагогом. Значення аналізу партій для повноцінного розвитку спортсменів.

*Примітка: Аналіз партій та типових позицій використовується як невелике доповнення протягом учбового процесу, але особливе значення набувають окремі заняття такого типу. Треба зазначити, що аналіз особистих партій учнів сприяє більш швидкому та глибокому розумінню шахової науки.

14. Підсумок роботи за навчальний рік (6 годин)*

Проведення вікторин, конкурсів, сеансів одночасної гри або спортивних змагань щодо кмітливості. Нагородження (подяка, диплом, пам'ятний подарунок) та відзнака (присвоєння відповідних розрядів) кращих учнів/вихованців.

*Примітка: Підсумкові заняття проводяться двічі на рік, під час таких занять можливе об'єднання груп. У випадках, коли учні/вихованці беруть

участь у декількох спортивних змаганнях, відкритих чемпіонатах району, міста, області, то підсумок роботи проводиться відкритий з залученням різних колективів, які приймали участь у спортивних змаганнях.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Перелік необхідних знань та навичок учнів/вихованців
третього року навчання (основний рівень)

В групі 3 розряду (3 рік навчання) закріплюється бажання до занять шахами. Вивчається історія європейських шахів, учні/вихованці знайомляться зі стратегією та тактикою шахової гри, типовими комбінаціями. Розглядається питання історії шахів до Михаїла Ботвінніка. Засвоївши програму 3-го року навчання, учень/вихованець підтверджує 3 розряд та робить спроби на виконання 2-го розряду.

ДЕБЮТ

- знати варіанти відкритих дебютів які використовуються на практиці і їх основні плани гри;
- знати основні елементарні правила, закони гри атакую і захист;
- вміти аналізувати особисті партії з пропозиціями подальшої боротьби замість помилкових ходів, використаних під час гри;
- мають набути досвід у використанні закономірностей розвитку фігур, пішаків (центр і значення центру, мобілізація сил, безпека короля).

МІТЕЛЬШПІЛЬ

- знати методи оцінки у простих позиціях;
- вміти розв'язувати і використовувати на практиці комбінаційні ідеї на теми: відволікання фігур, перекриття, відкритий напад, подвійний удар та напад, зв'язка тощо;
- мають набути досвід аналізувати особисті партії;
- вміти використовувати прямий та побічний захисти;
- вміти розв'язувати завдання і комбінацій з урахуванням часу.

ЕНДШПІЛЬ

- знати використання сили короля за рахунок централізації;
- вміти реалізовувати невеликі переваги у закінченнях основного рівня;
- мають набути досвід легко реалізовувати великі матеріальні переваги з урахуванням кількості ходів або часу, який використав шахіст (співвідношення сил: король, ферзь проти короля, пішака; король, ферзь проти короля, слона; король, ферзь проти короля, коня).

Обов'язково грати у спортивних змаганнях, поза межами навчальних груп різних рівнів з виконанням норми розряду, участь у тренувальних спортивних змаганнях з швидких шахів і блискавичної гри.

Обов'язкова робота вдома з додатковим розв'язанням та записом завдань (використовуються будь-які друківані матеріали).

Кількість завдань, розв'язаних вдома, враховується у кваліфікаційному рості шахіста.

3.4. IV рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Основний рівень

Теоретичні заняття (90 годин)

1. Вступне заняття (3 години)

Формування груп. Спілкування з учнями/вихованцями. Виявлення рівня готовності дитини до занять у гуртку/секції четвертого року навчання: виконання завдань на знання шахової гри. Розподіл учнів/вихованців у групи. Організаційні моменти.

Ознайомлення з правилами поведінки у гуртку/секції, правилами техніки безпеки.

2. Загальні положення шахової гри (6 годин)

Повторення законів і закономірностей шахової гри (основні положення), розглянутих за третій рік навчання. Проведення декількох ігор або участь у внутрішньому спортивному змаганні. Перевірка завдань, які були виконані влітку та опитування результативності ігор під час канікул.

3. Фізична культура та спорт в Україні (3 години)

Фізична культура як складова частина культури людини. Шахи в Україні - один з активних засобів культурного виховання громадян. Цінність шахів у вихованні людині. Позашкільна та шкільна спортивна робота. Користь занять шахами в закладах загальної середньої та позашкільної освіти для загальних успіхів у навчанні. Спортивна класифікація та її значення для розвитку спорту в країні. Основні форми організації занять з фізичної культури та спорту серед дітей та юнацтва. Задачі фізичної культури: зміцнення здоров'я, всебічний розвиток громадянина країни. Взаємозв'язок фізичного, психічного та розумового розвитку людини. Вплив занять фізичною культурою на загальну підготовку спортсмена-шахіста.

4. Шахові правила гри (основні положення) (12 годин)

Поведінка вихованців під час гри у турнірних залах. Види змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів. Правила поведінки суперників під час спортивних змагань: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час турнірів. Турнірна дисципліна та поведінка протягом спортивних змагань.

Основні положення в загальній формі:

- організація та проведення шахових спортивних змагань; як готувати та підписувати Регламент;
- документи, якими має користуватися суддя та учасники, інші фахівці під час спортивних змагань; звіт головного судді;
- як проводити церемонію відкриття та закриття спортивних змагань;
- порядок проведення командних спортивних змагань.

Нормативні документи ФІДЕ, які дають повну інформацію щодо змін в тому чи іншому пункті правил. Шахові правила гри - закон, який зобов'язані виконувати всі шахісти.

5. Шахи в Україні та у світі (6 годин)

Значення і роль шахів як інтелектуальної гри в Україні та у світі. Світова шахова спільнота і змагання, які відбуваються на різних рівнях. Міжнародні шахові організації: ФІДЕ, Асоціація професійних шахістів. Шахова федерація України і місцеві шахові федерації. Всеукраїнські юнацькі та юніорські спортивні змагання та спартакіади, їх значення для розвитку виду спорту. Всеукраїнський турнір командної першості «Біла тура», Кубок Київського міського голови з шахів серед учнів закладів загальної середньої та вихованців закладів позашкільної освіти «Кришталева тура». Міжнародні зв'язки українських шахістів. Гідність та честь українських спортсменів.

6. Дебют (15 годин)

Поняття ініціативи у дебюті. Поняття гамбіту - жертви пішака чи фігури у дебюті за ініціативу. Спроба на практиці різноманітних ідей у відкритих та напіввідкритих початках. Важливість плану у шаховій партії. Використання на практиці відкритих та напіввідкритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Важливість творчого підходу до ігрового процесу. Розгляд стратегічних головних ідей іспанської партії, сицилійського захисту (варіант дракона). Знайомство з грою у закритих дебютах на прикладі ферзевого гамбіту. Важливість самостійної роботи у вивченні напіввідкритих захистів, дебютів.

7. Мітельшпіль (21 година)

Атака у шаховій партії. Боротьба за ініціативу, темп під час атаки. Атака пішаками. Атака фігурами. Пішаково-фігурна атака. Проблема центру. Значення центру в разі флангових операцій.

Виконання завдань типових позицій з комбінаціями на ці теми та повторення вже пройдених. Виконання простої оцінки позицій, зокрема, у критичних ситуаціях. Роль та значення першої та восьмої горизонталі, розкриття центру за допомогою жертви пішака. Головна зброя в середині партії – комбінація як сукупність елементарних тактичних ідей. Відпрацювання (спрощених форм) складних комбінацій на поєднання ідей. Повторення та рішення завдань на вторгнення на сьому (другу) лінії.

8. Ендшпіль (18 годин)

Поля співвідношення у пішакових закінченнях. Легка фігура та пішак проти легкої фігури. Закінчення – тура та пішак проти тури (пішак на вертикалі «А» та «Н» та інших вертикалях). Побудова «мосту» у турових закінченнях (позиції Філідора).

Завдання з характерними особливостями пішакових закінчень і перехід до них з багатофігурних закінчень. Маневри у пішакових закінченнях із різним співвідношенням пішаків.

Властивості фігур у закінченнях того чи іншого типу. Що потрібно знати стосовно їх властивостей і як використовувати в шаховій партії. Особливості закінчень з віддаленою прохідною.

Практичні заняття (126 годин)

9. Конкурси рішення задач та знаходження комбінацій (15 годин)*

Види рекомендованих завдань: за темами (всі без винятку теми, завдання у формі роз'яснень), з обговоренням мотивів та ідей.

Конкурси рішення задач сполучення двох тем одночасно в одному прикладі завдання (сполучення комбінаційних ідей).

*Примітка: Організовувати конкурси з рішення різноманітних задач кількість ходів від трьох до п'яти. Рішення відмічаються балами, які вносяться до таблиці. Проводити конкурси з комбінаційними темами мітельшпілю.

10. Матчі та командні турніри (18 годин)

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Практична значущість матчів: взаємодія в колективі, психологічна готовність до спортивних змагань, вміння розподіляти ігрову силу на велику (матчеву) кількість партій, відпрацювання теоретичних навичок під час гри.

11. Консультаційні партії (15 годин)

Консультаційні партії - одна з форм практичних занять з формуванням мікрогруп для аналізу партії під час гри. Види консультаційних партій:

- коли один гравець грає проти групи, яка веде аналіз перед виконанням ходу (можливі додаткові консультації гравця в напрямку плану або оцінки);
- коли група грає проти групи гравців з консультацією, аналізом ходів партії на дошці осторонь від основного ігрового поля. Спільно вирішують, який хід зіграти, один з групи виконує хід на ігровій дошці, група суперника аналогічно.

Консультаційні партії як важливий елемент практичних занять в системі навчання, за допомогою яких шахісти вчаться аналізувати партію, взаємно доповнюють один одного, вчаться аналізувати ходи-кандидати і бачать багато ідей розв'язання партії.

12. Сеанси одночасної гри (6 годин)*

Сеанс одночасної гри – практичні заняття для перевірки знань, умінь та навичок групи шахістів чи гравця, який дає сеанс.

*Примітка: Сеанс одночасної гри проводить шахіст, кваліфікація якого не нижче учасників сеансу, для перевірки гравця, який дає сеанс. Для перевірки групи шахістів, учасників сеансу, гравець, який проводить сеанс одночасної гри, має належний рівень шахової кваліфікації, рівень та сила гри на два порядки і вище. За винятком можливі й інші комбінації рівня гравця та учасників сеансу – вони можуть бути однакові (у разі існуючих можливостей

гравців у групі можливі сеанси для відпрацювання тих чи інших позицій або завдань).

13. Кваліфікаційні турніри.

Аналіз партій та типових позицій (72 години)

Кваліфікаційний турнір як один з видів практичних занять для спільного відпрацювання учнями/вихованцями практичних навичок з виконанням норм розряду.

Для нароби навичок з різно-стратегічною грою доцільно інколи включати учнів/вихованців групи у турніри серед ветеранів або більш досвідчених гравців для надбання знань і вмінь старших поколінь.

Аналіз партій та типових позицій: розгляд партій учнів/вихованців та добір завдань, аналіз типових помилок вчителем/тренером, іншим педагогом. Значення аналізу партій для повноцінного розвитку спортсменів.

*Примітка: Аналіз партій та типових позицій використовується як невелике доповнення протягом навчального процесу, але особливе значення набувають окремі заняття такого типу. Треба зазначити, що аналіз особистих партій учнів/вихованців сприяє більш швидкому та глибокому розумінню шахової науки.

14. Підсумок роботи за навчальний рік (6 годин)*

Проведення вікторин, конкурсів, сеансів одночасної гри або спортивних змагань чи вікторини на кмітливість. Нагородження (подяка, диплом, сувенір, пам'ятний подарунок) та відзнака (присвоєння відповідних розрядів) кращих учнів/вихованців.

*Примітка: Підсумкові заняття проводяться двічі на рік, під час таких занять можливе об'єднання груп. У випадках, коли учні/вихованці беруть участь у декількох спортивних змаганнях, відкритих чемпіонатах району, міста, області, то підсумок роботи проводиться відкритий з залученням різних колективів, які брали участь у спортивних змаганнях.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Перелік необхідних знань та навичок учнів/вихованців четвертого року навчання (основний рівень)

В групі 3 розряду учні/вихованці, які роблять спроби на виконання 2-го розряду (4 рік навчання), ще більш виявляють зацікавленість до занять шахами. Розвивається тактичне бачення. Кожний юний шахіст одержує навички самостійної роботи з шахами. Проводиться знайомство з проблемами центру та ігнорування рокировки. Досконаліше та глибше вивчається проблема пішакових закінчень, основних прийомів турових закінчень. Розкривається поняття ініціативи в дебюті. Розглядається питання історії шахів до Гаррі Каспарова. Засвоївши програму 4 року навчання, учень/вихованець має виконати норматив 2-го розряду.

ДЕБЮТ

- вміти аналізувати особисті партії та робити висновки побаченого;
- вміти використовувати на практиці основні правила, закони гри та закономірності розвитку фігур і пішаків;
- мають набути досвід у варіантах декількох відкритих дебютів та вміти використовувати на практиці основні плани гри.

МІТЕЛЬШПІЛЬ

- знати роль і значення положення фігур методи атаки і захисту;
- знати розкриття центру за допомогою жертви пішака;
- вміти аналізувати та робити висновки щодо зіграних партій;
- вміти робити оцінку позиції у простих ситуаціях;
- мають набути досвід у пошуку комбінаційних ідей, у розв'язуванні завдань і комбінацій з форсованим та не форсованим рішенням з урахуванням часу на кожне завдання.

ЕНДШПІЛЬ

- знати і вміти використовувати силу короля за рахунок централізації;
- вміти реалізовувати невеликі переваги у легкофігурних і турових закінченнях основного рівня складності;
- мають набути досвід у реалізації великих матеріальних переваг з урахуванням кількості ходів або часу, який використав учень, співвідношення сил: король, ферзь проти короля, пішака; король, ферзь проти короля, слона; король, ферзь проти короля, коня.

Обов'язково грати у спортивних змаганнях поза межами навчальних груп різних рівнів з виконанням норми розряду, участь у тренувальних спортивних змаганнях з швидких шахів (рапід) і блискавичної гри (бліц).

Обов'язкова робота вдома з додатковим розв'язанням та записом завдань (використовуються будь-які друковані матеріали). Кількість завдань, розв'язаних вдома, ураховується у кваліфікаційному рості шахіста.

3.5. V рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Основний рівень

Теоретичні заняття (90 години)

1. Вступне заняття (3 години)

Формування груп. Спілкування з учнями/вихованцями. Виявлення рівня готовності дитини до занять у гуртку п'ятого року навчання: виконання завдань на знання шахової гри. Розподіл учнів/вихованців у групи. Організаційні моменти. Ознайомлення з правилами щодо поведінки у гуртку, правилами техніки безпеки.

2. Повторення базових знань основного рівня (6 годин)

Повторення правил шахової гри, розглянутих за четвертий рік навчання. Проведення декількох ігор або участь у внутрішніх спортивних змаганнях. Перевірка завдань, які були виконані влітку та опитування результативності ігор під час канікул.

3. Фізична культура та спорт в Україні (3 години)

Фізична культура як складова частина культури людини. Шахи в Україні - один з активних засобів культурного виховання громадян. Цінність шахів у вихованні особистості. Шахи як вид спорту для людей різного віку та професій, ознайомлення з роботою комісії ФШУ по роботі з різними верствами населення.

Спортивна класифікація та її значення для розвитку спорту в країні. Основні форми організації занять з фізичної культури та спорту серед дітей та юнацтва. Позашкільна та шкільна спортивна робота.

Завдання фізичного виховання: зміцнення здоров'я, всебічний розвиток громадянина країни. Взаємозв'язок фізичного, психічного та розумового розвитку людини. Вплив занять фізичною культурою на загальну підготовку спортсмена-шахіста.

4. Шахові правила гри використання на практиці (знайомство) (6 годин)

Поведінка учнів/вихованців під час гри у турнірних залах. Види спортивних змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів. Правила поведінки суперників під час проведення турнірів: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час спортивних змагань. Турнірна дисципліна та поведінка під час проведення спортивних змагань.

Основні положення в практичному використанні:

- організація та проведення шахових спортивних змагань; Регламент турніру;
- документи, якими має користуватися суддя та учасники під час спортивного змагань, звіт головного судді;
- як проводити церемонії відкриття та закриття змагань;

– порядок проведення командних спортивних змагань.

Нормативні документи ФІДЕ, які дають повну інформацію щодо змін в тому чи іншому пункті правил. Організація та проведення шахових спортивних змагань у школі, клубі чи інших закладах. Положення про спортивні змагання, регламент. Підготовка приміщення для гри. Святкові шоу та конкурси. Організація шахових чемпіонатів на першість школи, міста, району, області.

5. Шахи в Україні та у світі (6 годин)

Всеукраїнські юнацькі та юніорські спортивні змагання та спартакіади, їх значення для розвитку спорту. Всеукраїнський турнір командної першості «Біла тура», Кубок Київського міського голови з шахів серед учнів закладів загальної середньої та вихованців закладів позашкільної освіти «Кришталева тура». Міжнародні зв'язки українських шахістів. Гідність і честь українських спортсменів.

6. Дебют (15 годин)

Погляди на дебют відносно часу. Знайомство з аналізами дебютних тлумачень кваліфікованих шахістів. Спроба на практиці різноманітних ідей у відкритих та напіввідкритих початках. Важливість плану у шаховій партії. Використання на практиці відкритих та напіввідкритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Важливість творчого підходу до ігрового процесу. Розгляд стратегічних ідей головних систем іспанської партії, сицилійського захисту, ферзевого гамбіту, французького захисту, захисту Пірца-Уфімцева, захисту Каро-Канн, скандинавського захисту. Важливість самостійної роботи у вивченні напіввідкритих захистів, дебютів. Зв'язок дебюту з мідельшпілем.

7. Мідельшпіль (21 година)

Мідельшпіль – логічне продовження плану, розпочатого в дебюті. Напад на короля, місце знаходження короля, від якого залежить план нападу. Види обмежень для фігур на шахівниці. Атака пішаками. Атака фігурами. Пішаково-фігурна атака. Пряма чи скрита боротьба за центр. Значення центру у флангових операціях. Виконання завдань типових позицій з комбінаціями на ці теми та повторення вже пройдених. Виконання простої оцінки позицій, зокрема, у критичних ситуаціях. Роль та значення першої та восьмої горизонталі, розкриття центру за допомогою жертви пішака. Головна зброя в середині партії – комбінація як сукупність елементарних тактичних ідей. Відпрацьовування (спрощених форм) складних комбінацій щодо поєднання ідей. Повторення та рішення завдань щодо вторгнення в табір суперника.

8. Ендшпіль (18 годин)

Багато-пішакові закінчення. Як довести перевагу зайвого пішака у багато пішакових закінченнях. Порівняльна сила слона та коня в ендшпілі. Тура з пішаком проти тури з пішаком.

Легка фігура та пішак проти легкої фігури (прості позиції). Боротьба турою проти короля у простих позиціях (відрізання короля суперника,

вичікувальний хід). Закінчення – тура та два пішаки проти тури. Завдання з характерними особливостями пішакових закінчень та перехід до них з багатофігурних закінчень. Маневри у пішакових закінченнях з різним співвідношенням пішаків. Властивості фігур у закінченнях того чи іншого типу. Що необхідно знати стосовно цих властивостей і як використовувати в шаховій партії. Особливості закінчень з віддаленою прохідною.

9 Шахова література (6 годин)

Огляд світової шахової літератури: ХХ століття та нашого часу. Роль та значення самовдосконалення учнів/вихованців за допомогою розгляду та вивчення шахової літератури. Влив шахової (спеціальної) літератури на формування особистого стилю гри учня/вихованця.

Практичні заняття (126 годин)

10. Конкурси рішення задач та знаходження комбінацій (15 годин)*

Види рекомендованих завдань: за темами (всі без винятку теми, завдання у формі роз'яснень), з обговоренням мотивів та ідей.

*Примітка: Організовувати конкурси з рішення різноманітних задач кількість ходів від трьох до п'яти. Рішення відмічаються балами, які вносяться до таблиці. Проводити конкурси з комбінаційними темами мительшпілю.

11. Матчі та командні турніри (18 годин)

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Практична значущість матчів: взаємодія в колективі, психологічна готовність до спортивних змагань, вміння розподіляти ігрову силу на велику (матчеву) кількість партій, відпрацювання теоретичних навичок під час гри.

12. Консультаційні партії (15 годин)

Консультаційні партії - одна з форм практичних занять з формуванням мікрогруп для аналізу партії під час гри. Види консультаційних партій:

- коли один гравець грає проти групи, яка веде аналіз перед виконанням ходу (можливі додаткові консультації гравця в напрямку плану або оцінки);

- коли група грає проти групи гравців з консультацією, аналізом ходів партії на дошці осторонь від основного ігрового поля. Спільно вирішують, який хід зіграти, один з групи виконує хід на ігровій дошці, група суперника аналогічно.

Консультаційні партії як важливий елемент практичних занять в системі навчання, за допомогою яких учні вчаться аналізувати партію, взаємно доповнюють один одного, вчаться аналізувати ходи-кандидати і бачать багато ідей розв'язання партії.

13. Сеанси одночасної гри (6 годин)*

Сеанс одночасної гри – практичні заняття для перевірки знань, умінь та навичок групи шахістів або гравця, який дає сеанс.

*Примітка: Сеанс одночасної гри проводить шахіст, кваліфікація якого не нижче учасників сеансу, для перевірки гравця, який дає сеанс. Для перевірки групи шахістів, учасників сеансу, гравець, який проводить сеанс одночасної гри, має належний рівень шахової кваліфікації, рівень та сила гри на два порядки і вище. За винятком можливі і інші комбінації рівня гравця та учасників сеансу – вони можуть бути однакові (при вже існуючих можливостях гравців у групі можливі сеанси для відпрацювання тих чи інших позицій або завдань).

14. Кваліфікаційні турніри.

Аналіз партій та типових позицій (72 години)

Кваліфікаційний турнір як один з видів практичних занять для спільного відпрацювання учнями практичних навичок з виконанням норм розряду.

Для нароби навичок з різно-стратегічною грою доцільно включати учнів /вихованців у групи чи турніри серед ветеранів або більш досвідчених гравців для надбання знань і вмінь попередніх поколінь.

Аналіз партій та типових позицій: розгляд партій учнів/вихованців та добір завдань, аналіз типових помилок педагогом. Значення аналізу партій для повноцінного розвитку спортсменів.

*Примітка: Аналіз партій та типових позицій використовується як невелике доповнення протягом навчального процесу, але особливе значення набувають окремі заняття такого типу. Треба зазначити, що аналіз особистих партій учнів сприяє більш швидкому та глибокому розумінню шахової науки.

15. Підсумок роботи за навчальний рік (6 годин)*

Проведення вікторин, конкурсів, сеансів одночасної гри або змагань на кмітливість. Нагородження (подяка, диплом, пам'ятний подарунок) та відзнака (присвоєння відповідних розрядів) кращих учнів/вихованців.

*Примітка: Підсумкові заняття проводяться двічі на рік, під час таких занять можливе об'єднання груп. У випадках, коли учні приймають участь у декількох спортивних змаганнях, відкритих чемпіонатах району, міста, області, то підсумок роботи проводиться відкритий з залученням різних колективів, які брали участь у спортивних змаганнях.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Перелік необхідних знань та навичок вихованців
п'ятого року навчання (основний рівень)

В групі 2 розряду (5 рік навчання) в учнів/вихованців за час занять сформовано стійкий інтерес до занять шахами. Вивчаються теорії Вільгельма Стейніца, інших видатних шахістів до першого чемпіона світу. Розповідаються цікаві події з історії, які трапились з чемпіонами та чемпіонками світу.

Поглиблене вивчення теми «Атака на короля» та інше. Більш детально проходить знайомство з теорією шахового тренування, зі стратегією та тактикою. Дається пояснення гри в елементарних технічних пішакових, турових, легкофігурних, ферзевих і змішаних закінчень.

Засвоївши програму 5 року навчання, учень/вихованець підтверджує норматив 2-го розряду та робить спроби на виконання 1-го розряду.

ДЕБЮТ

- знати основні плани дебютних схем, які використовуються на практиці;
- вміти використовувати на практиці відкриті та напіввідкриті дебюти, партії, захисти, гамбіти;
- вміти аналізувати особисті партії та робити висновки побаченого.

МІТЕЛЬШПІЛЬ

- вміти аналізувати особисті партії та робити висновки побаченого;
- вміти робити оцінку позиції, зокрема, у критичних ситуаціях;
- набути досвід у використанні на практиці вертикалі і горизонталі, що ведуть чи знаходяться у таборі суперника;
- вміти використовувати на практиці прямі атаки;
- вміти розв'язувати завдання і комбінації з урахуванням часу на кожне завдання.

ЕНДШПІЛЬ

- вміти реалізовувати невеликі переваги у легкофігурних і турових закінченнях основного рівня важкості;
- вміти використовувати на практиці силу фігур за рахунок обмеження та блокування фігур суперника початкового рівня складності;
- вміти реалізовувати великі матеріальні переваги з урахуванням кількості ходів або часу, який використав учень/вихованець.

Обов'язково грати у спортивних змаганнях, поза межами навчальних груп, різних рівнів з виконанням норми розряду, участь у тренувальних спортивних змаганнях з швидких шахів і блискавичної гри.

Обов'язкова робота вдома з додатковим розв'язанням та записом завдань (використовуються будь-які друковані матеріали). Кількість завдань, розв'язаних вдома, ураховується у кваліфікаційному рості шахіста.

3.6. VI рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Вищий рівень

Теоретичні заняття (102 години)

1. Повторення базових знань (9 годин)

Повторення правил шахової гри, розглянутих за п'ятий рік навчання. Проведення декількох ігор або участь у внутрішньому спортивному змаганні. Перевірка завдань, які були виконані влітку та опитування результативності ігор під час канікул.

Організаційні моменти. Ознайомлення з правилами поведінки у гуртку/секції, правилами техніки безпеки.

2. Шахові правила, тонкощі під час гри (6 годин)

Поведінка учнів/вихованців під час гри у турнірних залах. Види спортивних змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів. Правила поведінки суперників під час спортивних змагань: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час змагань. Турнірна дисципліна, та поведінка протягом турнірів.

Основні положення в практичному використанні (знайомство):

- організація та проведення шахових спортивних змагань;
- документи, якими має користуватися суддя та учасники, інші фахівці під час спортивних змагань, звіт головного судді;
- як проводити церемонію відкриття та закриття спортивних змагань;
- порядок проведення командних спортивних змагань.

Нормативні документи ФІДЕ, які дають повну інформацію щодо змін в тому чи іншому пункті правил. Організація та проведення шахових спортивних змагань в школі, клубі та інших закладах. Положення про спортивні змагання, регламент. Підготовка приміщення для турніру. Святкові шоу та конкурси. Організація шахових спортивних змагань чемпіонату школи, міста, області. Підготовка до заліку з суддівства та організації спортивних змагань. Інструкторська та суддівська практична діяльність.

3. Аналіз досягнень з теорії сучасних гравців (15 годин)*

Знайомство з прізвищами кращих сучасних шахових гравців світу. лідерів збірних команд України з шахів. Розгляд та обговорення дебютних варіантів та новинок, які були використані під час різних міжнародних спортивних змагань, матчів і турнірів.

*Примітка: Теорія шахів стрімко прогресує тому треба постійно звертати на це увагу шахістів. Треба зазначити, що невелика кількість годин, відведених на аналітичну працю, спрямована на роз'яснення та практичне відпрацювання вмінь аналізувати. Аналізуючи, отримувати розуміння напрацювань знаних шахістів з подальшим використанням їх досвіду в практиці.

4. Дебют (18 годин)

Методи роботи над дебютом. Принципи складання дебютного репертуару. Поняття ініціативи у дебюті. Жертви пішака чи фігури у дебюті за ініціативу. Метод критичного підходу до аналізу дебютних тлумачень кваліфікованих шахістів минулого. Спроба на практиці різноманітних ідей у відкритих та напіввідкритих початках. Важливість плану у шаховій партії. Використання у практиці відкритих та напіввідкритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Важливість творчого підходу до ігрового процесу. Розгляд стратегічних ідей головних систем захисту Алехіна, французького захисту, захисту Пірца-Уфімцева. Формування дебютного репертуару відносно характеру і побажань учня/вихованця. Початкова робота над вибіркою партій за вибраним дебютом. Важливість самостійної роботи у вивченні напіввідкритих захистів, дебютів. Зв'язок дебюту з мітельшпілем.

5. Мітельшпіль (18 годин)

Захист у шаховій партії. Роль захисту в шаховій партії. Важливість розвитку комбінаційних здібностей та шляхи до вдосконалення в цьому напрямку шахового мистецтва.

Мітельшпіль – логічне продовження плану, розпочатого в дебюті. Напад на короля, місце знаходження короля, від якого залежить план нападу. Види обмежень для фігур на шахівниці. Атака пішаками. Атака фігурами. Пішаково-фігурна атака. Пряма чи скрита боротьба за центр. Значення центру у флангових операціях. Виконання завдань типових позицій з комбінаціями на ці теми та повторення пройденого матеріалу. Виконання простої оцінки позиції, зокрема у критичних ситуаціях. Роль та значення першої та восьмої горизонталі, розкриття центру за допомогою жертви пішака. Головна зброя в середині партії – комбінація як сукупність елементарних тактичних ідей. Відпрацьовування (спрощених форм) складних комбінацій на поєднання ідей. Повторення та рішення завдань на вторгнення в табір противника.

6. Ендшпіль (18 годин)

Знайомство зі складними пішаковими закінченнями. Способи використання матеріальної переваги у закінченнях з невеликою кількістю пішаків. Активність короля у закінченнях. Складні турові закінчення.

Багато-пішакові закінчення. Як довести перевагу зайвого пішака у багато-пішакових закінченнях. Порівняльна сила слона та коня в ендшпілі. Турові закінчення у прикладах партій, зіграних майстрами шахової гри (використання основних елементів боротьби у турових закінченнях на практиці).

Поля співвідношення у пішакових закінченнях. Завдання з характерними особливостями пішакових закінчень та перехід до них з багатофігурних закінчень. Маневри у пішакових закінченнях із різним співвідношенням пішаків. Властивості фігур у закінченнях того чи іншого типу. Тлумачення та роз'яснення у практичних прикладах, які необхідно знати щодо цих властивостей і як використовувати в шаховій партії.

7. Основні методи тренування шахіста (6 годин)

Спортивна майстерність та особливості налаштування шахіста перед відповідальними спортивними змаганнями. Специфіка вибору та побудови навчально-тренувального процесу перед турнірами. Методи збереження спортивної форми в період між спортивними змаганнями. Тренування як процес всебічної підготовки шахіста при одержанні ним спеціальних знань, навиків, якостей. Тренувальні заняття протягом року. Основні вимоги до навчально-тренувального заняття.

8. Спортивний розпорядок, фізична підготовка шахіста (6 годин)

Значення вірного розпорядку (організація часу) для юного шахіста. Користь гімнастики у розпорядку дня шахіста. Важливість занять рухливими видами спорту для загартування. Поняття психологічних, енергетичних навантажень, а також різних фізичних та розумових навантажень.

Поняття навчання та тренування. Навчання та тренування як єдиний педагогічний процес. Дидактичні принципи педагогіки в процесі навчання та тренування. Форми та методи тренування шахіста. Урок (заняття) як головна форма упорядкування навчально-тренувального процесу. План, зміст та побудова теоретичного заняття. Зміст практичного заняття.

9. Українська та закордонна шахова література (6 годин)

Методи роботи з шаховою літературою. Принципи складання картотеки дебютів та типових позицій мідельшпілю та ендшпілю. Огляд світової шахової літератури: ХХ століття та сьогодення.

Практичні заняття (114 годин)

10. Конкурси рішення задач та етюдів (21 година)*

Види рекомендованих завдань: за темами (всі без винятку теми, завдання у формі роз'яснень), з обговоренням мотивів та ідей.

*Примітка: Організовувати конкурси з рішення різноманітних задач кількість ходів від трьох до п'яти. Рішення відмічаються балами, які вносяться до таблиці. Проводити конкурси з комбінаційними темами мідельшпілю.

11. Консультаційні партії. Тематичні турніри (24 годин)

Консультаційні партії - одна з форм практичних занять з формуванням мікрогруп для аналізу партії під час гри. Види консультаційних партій:

- коли один гравець грає проти групи, яка веде аналіз перед виконанням ходу (можливі додаткові консультації гравця в напрямку плану або оцінки);

- коли група грає проти групи гравців з консультацією, аналізом ходів партії на дошці осторонь від основного ігрового поля. Спільно вирішують, який хід зіграти, один з групи виконує хід на ігровій дошці, група суперника аналогічно.

Консультаційні партії як важливий елемент практичних занять в системі навчання, за допомогою яких учні/вихованці вчаться аналізувати партію,

взаємно доповнюють один одного, вчаться аналізувати ходи-кандидати і бачать багато ідей розв'язання партії.

Тематичні турніри – спортивні змагання за однією дебютною темою. Роль та значення турнірів у відпрацьовуванні дебютних схем на практиці. Нові можливості варіантів, дебютів у тематичних турнірах.

12. Спортивні змагання всіх рівнів у групах та поза межами груп (51 година)

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Сеанс одночасної гри – практичні заняття для перевірки знань, умінь та навичок групи шахістів або гравця який дає сеанс.*

Кваліфікаційні турніри, відкриті (Open) турніри, фестивалі, першості (різних рівнів) турніри серед ветеранів або більш досвідчених гравців для надбання знань і вмінь попередніх поколінь.**

Швидкі шахи, блискавична гра.***

*Примітка: Сеанс одночасної гри проводить шахіст, кваліфікація якого не нижче учасників сеансу, для перевірки гравця, який дає сеанс. Для перевірки групи шахістів, учасників сеансу, гравець, який проводить сеанс одночасної гри, має належний рівень шахової кваліфікації, рівень та сила гри на два порядки і вище.

**Примітка: За допомогою цього напрямку діяльності учні/вихованці підвищують майстерність і кваліфікаційний рівень. що спонукає до більш плідної роботи з теорії шахів.

***Примітка: Використовуються в навчальному процесі заради тренування: швидкості думки та прийняття важливих рішень за малий відрізок часу, психологічного усвідомлення як себе поводити у цейтноті, тренування витримки грати декілька партій з противниками різного стилю.

13. Аналіз партій та типових позицій (18 годин)

Аналіз партій та типових позицій. Розгляд партій, що грали учні/вихованці. Добір завдань. Аналіз педагогом і учнями/вихованцями типових помилок, які зустрічаються у практиці інших шахістів.

*Примітка: Важливо аналізувати, ставити під сумнів ходи чи плани, розробляти свої напрями дій у позиціях шахових партій. Пізнання вже досягнуте потрібно для повноцінного розвитку спортсмена. Аналіз партій та типових позицій використовується як невелике доповнення протягом учбового процесу, але особливе значення набувають окремі заняття такого типу. Треба зазначити, що аналіз особистих партій учнів/вихованців сприяє більш швидкому та глибокому розумінню шахової науки.

14. Підсумок роботи за навчальний рік (6 годин)*

Нагородження (подяка, диплом, сувенір чи пам'ятний подарунок) та відзнака (присвоєння відповідних розрядів) кращих учнів/вихованців.

*Примітка: Підсумкові заняття проводяться двічі на рік, під час таких занять можливе об'єднання груп чи колективів.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Перелік необхідних знань та навичок учнів/вихованців шостого року навчання (вищій рівень)

В групі 1 розряду (6 рік навчання) учні/вихованці знайомляться з характеристикою сучасних дебютів, вдосконалюються у вивченні прийомів ендшпілю та мітельшпілю. Набуваються більш глибокі знання з підготовки до спортивних змагань та методики тренувань. Коли учень/вихованець досягне належного рівня підготовки, буде сумлінним та наполегливим, він має можливість отримати статус інструктора (помічника керівника шахового гуртка, тренера). Засвоївши програму 6 року навчання, більшість учнів/вихованців підтверджує 2-го розряд та робить спроби на виконання 1-го розряду або мають умовно перші розряди.

ДЕБЮТ

- знати принципи складання дебютного репертуару;
- знати основні плани дебютних схем, які використовуються на практиці;
- мають набути досвід у використанні у практиці відкритих і напіввідкритих дебютів, партій, захистів, гамбітів;
- вміти аналізувати особисті партії та робити висновки побаченого.

МІТЕЛЬШПІЛЬ

- вміти аналізувати особисті партії самостійно і за допомогою шахових програм та робити висновки побаченого;
- вміти робити оцінку позиції, зокрема, у критичних ситуаціях;
- вміти використовувати у практиці горизонталі, що знаходяться у таборі суперника;
- вміти використовувати у практиці прямі атаки;
- вміти розв'язувати завдання і комбінації з урахуванням часу у кожному завданні.

ЕНДШПІЛЬ

- вміти реалізовувати невеликі переваги у легкофігурних і турових закінченнях основного рівня складності;
- вміти розв'язувати завдання етюдного типу початкового рівня важкості;
- вміти використовувати на практиці силу фігур за рахунок обмеження та блокування фігур суперника початкового рівня важкості;
- вміти реалізовувати великі матеріальні переваги з урахуванням кількості ходів або часу, який використав учень/вихованець.

Обов'язково грати у спортивних змаганнях поза межами навчальних груп різних рівнів з виконанням норми розряду, участь у тренувальних турнірах з швидких шахів і блискавичної гри.

Обов'язкова робота вдома з додатковим розв'язанням та записом завдань (використовуються будь-які друківані матеріали).

3.7. VII рік навчання, 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Вищий рівень

Теоретичні заняття (102 години)

1. Повторення базових знань (9 годин)

Повторення правил шахової гри, розглянутих за шостий рік навчання. Проведення декількох ігор або участь у внутрішньому спортивному змаганні. Перевірка завдань, які були виконані влітку та опитування результативності ігор під час канікул.

Організаційні моменти. Ознайомлення з правилами поведінки у гуртку/секції, правилами техніки безпеки.

2. Суддівство та організація спортивних змагань (6 годин)

Поведінка учнів/вихованців під час гри у турнірних залах. Види спортивних змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів. Правила поведінки суперників під час спортивних змагань: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час турнірів. Турнірна дисципліна, та поведінка протягом спортивних змагань.

Основні положення в загальній формі:

- організація та проведення шахових спортивних змагань;
- папери, якими повинен користуватися суддя та учасники під час турнірів, документи звіту;
- як проводити відкриття та закриття спортивних змагань;
- порядок проведення командних турнірів.

Нормативні документи ФІДЕ, які дають повну інформацію про зміни в тому чи іншому пункті правил. Організація та проведення шахових змагань в школі, клубі та інших закладах. Положення про спортивні змагання, регламент. Підготовка приміщення для гри. Святкові шоу та конкурси. Організація шахових спортивних змагань чемпіонатів школи, міста, області. Підготовка до проходження семінару з суддівства та організації спортивних змагань. Інструкторська та суддівська практична діяльність.

3. Аналіз досягнень з теорії сучасних гравців (15 годин)*

Знайомство з прізвищами кращих сучасних гравців світу. Розгляд та обговорення дебютних варіантів і новинок, які були використані під час різних міжнародних спортивних змагань, матчів і турнірів.

*Примітка: Теорія шахів стрімко прогресує тому треба постійно звертати увагу учнів/вихованців. Треба зазначити, що невелика кількість годин, відведених на аналітичну працю, спрямована на роз'яснення та практичне відпрацювання вмій аналізувати. Аналізуючи, отримувати розуміння напрацьовань більш досвідчених шахістів із подальшим використанням їх у практиці.

4. Дебют (18 годин)

Методи роботи над дебютом. Принципи складання та удосконалення дебютного репертуару. Характеристика сучасних дебютних стратегічних ідей. Різні погляди сучасних шахістів на ініціативу у дебюті за допомогою жертви пішака чи фігури. Знайомство з аналізами дебютних тлумачень кваліфікованих шахістів 70-90 років ХХ століття. Практика різноманітних ідей у відкритих та напіввідкритих початках. Важливість плану у шаховій партії. Використання у практиці відкритих та напіввідкритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Важливість творчого підходу до ігрового процесу. Розгляд головних стратегічних ідей систем відкритих та напіввідкритих початків. Характеристика сучасних дебютних стратегій староіндійського захисту. Важливість самостійної роботи у вивченні напіввідкритих захистів, дебютів. Зв'язок дебюту з мідельшпілем.

5. Мідельшпіль (18 годин)

Мідельшпіль у шаховій партії. Його роль у шаховій партії. Важливість розвитку комбінаційних здібностей та шляхи до вдосконалення в цьому напрямку шахового мистецтва.

Мідельшпіль – логічне продовження плану, розпочатого в дебюті. Напад на короля, місце знаходження короля, від якого залежить план нападу. Види обмежень для фігур на шахівниці. Атака пішаками. Атака фігурами. Пішаково-фігурна атака. Пряма чи скрита боротьба за центр. Значення центру у флангових операціях. Виконання завдань типових позицій з комбінаціями на ці теми та повторення вже пройдених. Виконання простої оцінки позицій, зокрема, у критичних ситуаціях. Роль та значення першої та восьмої горизонталі, розкриття центру за допомогою жертви пішака. Головна зброя в середині партії – комбінація як сукупність елементарних тактичних ідей. Відпрацьовування (спрощених форм) складних комбінацій на поєднання ідей. Повторення та рішення завдань на вторгнення в табір суперника.

6. Ендшпіль (18 години)

Знайомство зі складними пішаковими закінченнями. Способи використання позиційних переваг у закінченнях з невеликою кількістю пішаків. Активність короля у закінченнях.

*Примітка: Складні турові закінчення розглядати на практичних прикладах з подальшим практичним відпрацьовуванням.

Складні пішакові закінчення. Способи використання позиційних переваг у практичних закінченнях з використанням легких та важких фігур. Активність короля у закінченнях. Змішані та ферзеві закінчення. Багато-пішакові закінчення. Як довести перевагу зайвого пішака у багато пішакових закінченнях. Порівняльна сила слона та коня в ендшпілі. Тура з пішаком проти тури з пішаком. Поля співвідношення у пішакових закінченнях. Легка фігура та пішак проти легкої фігури. Закінчення – тура та пішак(и) проти тури. Завдання з характерними особливостями пішакових закінчень та перехід до них з

багатофігурних закінчень. Маневри у пішакових закінченнях з різним співвідношенням пішаків. Властивості фігур у закінченнях того чи іншого типу. Що потрібно знати стосовно властивостей і як використовувати в шаховій партії. Особливості закінчень з віддаленою прохідною.

*Примітка: Даний напрямок удосконалення у завершальній стадії шахової боротьби припускає ще і додаткову самостійну роботу вдома.

7. Основні методи тренування шахіста (6 годин)

Спортивна майстерність та особливості налаштування шахіста перед відповідальними змаганнями. Специфіка вибору та побудови навчально-тренувального процесу перед змаганнями. Методи збереження спортивної форми в період між змаганнями. Тренування як процес всебічної підготовки шахіста при одержанні ним спеціальних знань, навиків, якостей. Тренувальні заняття протягом року. Основні вимоги до навчально-тренувального заняття.

8. Спортивний розпорядок, фізична підготовка шахіста (6 годин)

Значення вірного розпорядку дня юного шахіста. Користь гімнастики та гімнастичних вправ для шахіста. Важливість занять рухливими видами спорту для загартування. Поняття психологічних, енергетичних навантажень, а також різних фізичних і розумових навантажень.

Поняття навчання та тренування. Навчання та тренування як єдиний педагогічний процес. Дидактичні принципи педагогіки в процесі навчання та тренування. Форми та методи тренування шахіста. Урок (заняття) як головна форма упорядкування навчально-тренувального процесу. План, зміст та побудова теоретичного заняття. Зміст практичного заняття.

9. Українська та закордонна шахова література (6 годин)

Методи роботи з шаховою літературою. Принципи картотеки дебютів та типових позицій мітельшпілю та ендшпілю. Огляд світової шахової літератури: ХХ століття та нашого часу.

Практичні заняття (114 годин)

10. Конкурси рішення задач та етюдів (21 година)

Види рекомендованих завдань: за темами (всі без винятку теми, завдання у формі роз'яснень), з обговоренням мотивів та ідей.

*Примітка: Організовувати конкурси з рішення різноманітних задач кількість ходів від трьох до п'яти. Рішення відмічаються балами, які вносяться до таблиці. Проводити конкурси з комбінаційними темами мітельшпілю.

11. Консультаційні партії. Тематичні турніри (24 години)

Консультаційні партії - одна з форм практичних занять з формуванням мікрогруп для аналізу партії під час гри. Види консультаційних партій:

- коли один гравець грає проти групи, яка веде аналіз перед виконанням ходу (можливі додаткові консультації гравця в напрямку плану або оцінки);

– коли група грає проти групи гравців з консультацією, аналізом ходів партії на дошці осторонь від основного ігрового поля. Спільно вирішують, який хід зіграти, один з групи виконує хід на ігровій дошці, група суперника аналогічно.

Консультаційні партії як важливий елемент практичних занять в системі навчання, за допомогою яких учні/вихованці вчаться аналізувати партію, взаємно доповнюють один одного, аналізують ходи - кандидати і бачать багато ідей розвитку партії. Тематичні турніри – це турніри за однією дебютною темою. Їх роль і значення у відпрацюванні дебютних схем на практиці.

12. Спортивні змагання всіх рівнів у групах та поза межами груп (51 година)

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Сеанс одночасної гри – практичні заняття для перевірки знань, умінь та навичок групи шахістів або гравця який дає сеанс.*

Кваліфікаційні турніри, Open турніри, фестивалі, чемпіонати (різних рівнів) турніри серед ветеранів або більш досвідчених гравців для надбання знань і умінь попередніх поколінь.**

Швидкі шахи, блискавична гра.***

*Примітка: Сеанс одночасної гри проводить шахіст, кваліфікація якого не нижче учасників сеансу, для перевірки гравця, який дає сеанс. Для перевірки групи шахістів, учасників сеансу, гравець, який проводить сеанс одночасної гри, має належний рівень шахової кваліфікації, рівень та силу гри.

**Примітка: За допомогою цього напрямку діяльності учні/вихованці підвищують майстерність і кваліфікаційний рівень.

***Примітка: Використовуються в навчальному процесі заради тренування: швидкості думки та приймання важливих рішень за малий відрізок часу, психологічного усвідомлення як себе поводити у цейтноті, тренування витримки грати декілька партій з суперниками різного стилю.

13. Аналіз партій та типових позицій (18 годин)

Аналіз партій та типових позицій. Розгляд партій, що грали учні/вихованці. Добір завдань. Аналіз педагогом і учнями/вихованцями типових помилок, які зустрічаються у практиці інших шахістів.

*Примітка: Важливо аналізувати, ставити під сумнів ходи чи плани, розробляти свої напрями дій у позиціях шахових партій. Пізнання вже досягнутого необхідно для повноцінного розвитку спортсмена. Аналіз партій та типових позицій використовується як невелике доповнення протягом навчального процесу, але особливе значення набувають заняття такого типу. Треба зазначити, що аналіз особистих партій учнів/вихованців сприяє більш швидкому та глибокому розумінню шахової науки.

14. Підсумок роботи за навчальний рік (6 годин)*

Нагородження (подяка, диплом, сувенір, пам'ятний подарунок) та відзнака (присвоєння відповідних розрядів) кращих учнів/вихованців.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Перелік необхідних знань та навичок учнів/вихованців
сьомого року навчання (вищий рівень)

В групі 2 розряду учні/вихованці, які роблять спроби на виконання 1-го розряду (7 рік навчання) відповідно до набутих раніше знань, удосконалюють та розширюють обсяг теоретичних знань та практичних умінь. Учні/вихованці вивчають типові позиції мітельшпілю та опановують принципи складання дебютного репертуару, поглиблено вивчають закінчення, ознайомляться з творчістю провідних шахістів сучасності, а також шахістів ХІХ, ХХ та ХХІ століть. Одержують навички суддівства шахових спортивних змагань і отримують посвідчення. Засвоївши програму 7 року навчання, учень/вихованець виконує норматив 1-го розряду.

ДЕБЮТ

- вміти складати особистий дебютний репертуар;
- вміти використовувати на практиці відкриті, напіввідкриті та закриті дебюти, партії, захисти, гамбіти;
- мають набути досвід у використанні на практиці планів дебютних схем з подальшим розширенням дебютного репертуару;
- вміти аналізувати особисті партії та робити висновки побаченого.

МІТЕЛЬШПІЛЬ

- знати пряму та скриту боротьбу за центр;
- знати метод формування атак на фланзі та центрі;
- вміти аналізувати особисті партії та робити висновки побаченого;
- вміти робити оцінку позицій різних ситуацій;
- вміти розв'язувати завдання і комбінації з урахуванням часу на кожне завдання.

ЕНДШПІЛЬ

- вміти реалізовувати невеликі переваги у легкофігурних і турових закінченнях основного рівня важкості;
- вміти розв'язувати завдання етюдного типу основного рівня важкості;
- мають набути досвід у використанні у практиці силу фігур за рахунок обмеження та блокування фігур суперника;
- вміти реалізовувати великі матеріальні переваги з урахуванням кількості ходів або часу, який використав учень/вихованець.

Обов'язково грати у спортивних змаганнях, поза межами навчальних груп, різних рівнів з виконанням норми розряду, брати участь у тренувальних турнірах із швидких шахів і блискавичної гри.

Обов'язкова робота вдома з додатковим розв'язанням та записом завдань (використовуються будь-які друківані матеріали).

3.8. VIII рік навчання, 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

Вищий рівень

Теоретичні заняття (102 години)

1. Повторення базових знань (9 годин)

Повторення правил шахової гри, розглянутих за сьомий рік навчання. Проведення декількох ігор або участь у внутрішньому спортивному змаганні. Перевірка завдань, які були виконані влітку та опитування результативності ігор під час канікул.

Організаційні моменти. Ознайомлення з правилами поведінки у гуртку/секції, правилами техніки безпеки.

2. Суддівство та організація спортивних змагань (6 годин)

Поведінка вихованців під час гри у турнірних залах. Види спортивних змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів. Правила поведінки суперників під час турнірів: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час гри. Турнірна дисципліна, поведінка протягом проведення спортивних змагань.

Основні положення в практичному виконанні:

- організація та проведення шахових спортивних змагань;
- папери, якими повинен користуватися суддя та учасники під час турнірів, документи звіту;
- як проводити церемонію відкриття та закриття спортивних змагань;
- порядок проведення командних турнірів.

Нормативні документи ФІДЕ, які дають повну інформацію про зміни в тому чи іншому пункті правил. Організація та проведення шахових спортивних змагань в закладі освіти, клубі тощо. Положення про змагання, регламент. Підготовка приміщення для гри. Святкові щоу та конкурси. Організація шахових змагань чемпіонатів школи, міста, області. Проходження семінару з суддівства та організації спортивних змагань і здача заліку на суддівську категорію. Інструкторська та суддівська практична діяльність.

3. Аналіз досягнень з теорії сучасних гравців (15 годин)*

Знайомство з прізвищами та творчістю кращих сучасних гравців світу, лідерів збірних команд України з шахів. Розгляд та обговорення дебютних варіантів та новинок, які були використані під час проведення різноманітних Всеукраїнських чи міжнародних спортивних змагань, матчів і турнірів.

*Примітка: Теорія шахів стрімко прогресує, необхідно постійно звертати на це увагу учнів/вихованців. Слід зазначити, що невелика кількість годин, відведених на аналітичну працю, спрямована на роз'яснення та практичне відпрацьовування вмінь аналізувати. Аналізуючи, отримувати розуміння наробітків більш знаних шахістів з подальшим використанням їх передового досвіду в практичній діяльності.

4. Дебют (18 годин)

Методи роботи над дебютом. Принципи складення дебютного репертуару. Ініціатива у дебюті. Знайомство з аналізами дебютних тлумачень шахістів (2000-2022 роки). Спроба у практиці різноманітних ідей у відкритих та напіввідкритих початках. Важливість плану у шаховій партії.

Використання у практиці відкритих, напіввідкритих і закритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Важливість творчого підходу до ігрового процесу. Більш досконале вивчення систем особистого дебютного репертуару. Розгляд стратегічних ідей систем відкритих, напіввідкритих і закритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Важливість самостійної роботи у вивченні відкритих, напіввідкритих і закритих захистів, дебютів. Зв'язок дебюту з мідельшпілем.

5. Мідельшпіль (18 година)

Захист у шаховій партії. Роль захисту в шаховій партії. Важливість розвитку комбінаційних здібностей та шляхи до вдосконалення в цьому напрямку шахового мистецтва.

Основні орієнтири, що мідельшпіль – логічне продовження плану, який розпочатий в дебюті. Напад на короля, місце знаходження короля, від чого залежить план нападу. Види обмежень для фігур на шахівниці. Атака пішаками. Атака фігурами. Пішаково-фігурна атака. Пряма чи скрита боротьба за центр. Значення центру у флангових операціях. Виконання завдань типових позицій з комбінаціями на ці теми та повторення вже пройдених. Виконання простої оцінки позицій, зокрема у критичних ситуаціях. Роль та значення першої та восьмої горизонталі, розкриття центру за допомогою жертви пішака. Головна зброя в середині партії – комбінація як сукупність елементарних тактичних ідей. Відпрацьовування (спрощених форм) складних комбінацій на поєднання ідей. Повторення та рішення завдань на вторгнення в табір противника.

6. Ендшпіль (18 години)*

Знайомство зі складними пішаковими закінченнями. Способи використання позиційних переваг у закінченнях з невеликою кількістю пішаків. Активність короля у закінченнях.

*Примітка: Складні турові закінчення розглядати у практичних прикладах з подальшим відпрацьовуванням.

Складні пішакові закінчення. Способи використання позиційних переваг у практичних закінченнях з використанням легких та важких фігур. Активність короля у закінченнях. Змішані та ферзеві закінчення. Багато-пішакові закінчення. Як довести перевагу зайвого пішака у багато пішакових закінченнях. Порівняльна сила слона та коня в ендшпілі. Завдання з характерними особливостями пішакових закінчень і перехід до них з багатофігурних.

*Примітка: Даний напрямок удосконалення у завершальній стадії шаховій боротьби припускає використання великої кількості теоретичних та

практичних прикладів, з відпрацюванням у парах ще і додаткову самостійну роботу вдома.

7. Основні методи тренування шахіста (6 годин)

Спортивна майстерність та особливості налаштування шахіста перед відповідальними спортивними змаганнями. Специфіка вибору та побудови навчально-тренувального процесу перед турнірами.

Методи збереження спортивної форми в період між спортивними змаганнями. Тренування як процес всебічної підготовки шахіста в набутті ним спеціальних знань, навиків, якостей. Тренувальні заняття протягом року. Основні вимоги до навчально-тренувального заняття.

8. Спортивний розпорядок, фізична підготовка шахіста (6 годин)

Загальні питання з розпорядку дня шахіста. Зміст лікарського нагляду та самонагляд. Значення правильного розпорядку дня шахіста. Користь гімнастики для шахіста. Важливість занять рухливими видами спорту для загартування. Поняття психологічних, енергетичних навантажень, а також різних фізичних і розумових навантажень.

Поняття навчання та тренування. Навчання та тренування як єдиний педагогічний процес. Дидактичні принципи педагогіки в процесі навчання та тренування. Форми та методи тренування шахіста. Урок (заняття) як головна форма упорядження навчально-тренувального процесу. План, зміст та побудова теоретичного заняття. Зміст практичного заняття.

9. Українська та закордонна шахова література (6 годин)

Методи роботи з шаховою літературою. Принципи складання картотеки дебютів та типових позицій мітельшпілю та ендшпілю. Новинки української шахової літератури.

Огляд світової шахової літератури: ХХ століття до нашого часу (сьогодення).

Практичні заняття (114 годин)

10. Конкурси рішення задач та етюдів (21 годин)

Види рекомендованих завдань: за темами (всі без винятку теми, завдання у формі роз'яснень), з обговоренням мотивів та ідей.

*Примітка: Організовувати конкурси з рішення різноманітних задач кількість ходів від трьох до п'яти. Рішення відмічаються балами, які вносяться до таблиці. Проводити конкурси з комбінаційними темами мітельшпілю.

11. Консультаційні партії. Тематичні турніри (24 години)

Консультаційні партії - одна з форм практичних занять з формуванням мікрогруп для аналізу партії підчас гри. Види консультаційних партій:

- коли один гравець грає проти групи, яка веде аналіз перед виконанням ходу (можливі додаткові консультації гравця в напрямку плану або оцінки);

- коли група грає проти групи гравців з консультацією, аналізом ходів партії на дошці осторонь від основного ігрового поля. Вони вирішують, який хід зіграти, один з групи виконує хід на ігровій дошці, суперники аналогічно.

Консультаційні партії як важливий елемент практичних занять у системі навчання, за допомогою яких учні/вихованці вчаться аналізувати партію, взаємно доповнюють один одного, вчаться аналізувати ходи - кандидати і бачать багато ідей розв'язання партії.

Тематичні турніри – спортивні змагання за однією дебютною темою. Роль та значення турнірів у відпрацьовуванні дебютних схем на практиці.

12. Спортивні змагання всіх рівнів у групах та поза межами груп (51 година)

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Сеанс одночасної гри – практичні заняття для перевірки знань, умінь та навичок групи шахістів або гравця який дає сеанс.*

Кваліфікаційні турніри, відкриті (Open) турніри, фестивалі, першості (різних рівнів) турніри серед ветеранів або більш досвідчених гравців (обов'язково) - для надбання знань і вмінь попередніх поколінь.**

Швидкі шахи, блискавична гра.***

*Примітка: Сеанс одночасної гри проводить шахіст, кваліфікація якого не нижче учасників сеансу, для перевірки гравця, який дає сеанс. Для перевірки групи шахістів, учасників сеансу, гравець, який проводить сеанс одночасної гри, має належний рівень кваліфікації, рівень і сила гри на 2 порядки і вище.

**Примітка: За допомогою цього напрямку діяльності учні/вихованці підвищують майстерність рівень, що спонукає до плідної роботи з теорії шахів.

***Примітка: Використовуються в навчальному процесі заради тренування: швидкості думки та приймання важливих рішень за малий відрізок часу, психологічного усвідомлення як себе поводити у цейтноті, тренування витримки грати декілька партій з противниками різного стилю.

13. Аналіз партій та типових позицій (18 годин)

Аналіз партій та типових позицій. Розгляд партій, що грали учні/вихованці. Добір завдань. Аналіз педагогом і учнями/вихованцями типових помилок, які зустрічаються у практиці гри інших шахістів.

*Примітка: Важливо аналізувати, ставити під сумнів ходи чи плани, розробляти свої напрями дій у позиціях шахових партій. Пізнання вже досягнутого необхідно для повноцінного розвитку шахіста. Аналіз партій та типових позицій використовується як невелике доповнення протягом учбового процесу, але особливе значення набувають окремі заняття такого типу.

14. Підсумок роботи за навчальний рік (6 годин)*

Нагородження (подяка, диплом, грамота, сувенір, пам'ятний подарунок) та відзнака (присвоєння відповідних розрядів) кращих учнів/вихованців.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Перелік необхідних знань та навичок учнів/вихованців
восьмого року навчання вищого рівню

В групі першорозрядників (8 рік навчання і далі) вдосконалюється спортивна майстерність та формується індивідуальний підхід до шахів. Проводиться сумлінна робота над формуванням власного (особистого) дебютного репертуару, вивчаються досягнення передових шкіл та їх технології для подальшого удосконалення у шаховому напрямку. Одержані дані з підготовки психологічних та вольових якостей обробляються та знаходять місце у практичній діяльності. Підтверджується норматив 1-го розряду з подальшим виконанням норми кандидата у майстри спорту України.

ДЕБЮТ

- знати основні плани дебютних схем, які використовуються у практиці та подальшому розширенні дебютного репертуару;
- вміти складати особистий дебютний репертуар;
- вміти аналізувати особисті партії та робити висновки побаченого;
- вміти використовувати у практиці відкриті, напіввідкриті та закриті дебюти, партії, захисти, гамбіти.

МІТЕЛЬШПІЛЬ

- знати пряму та скриту боротьбу за центр;
- знати метод формування атак на флангах та центрі;
- вміти аналізувати особисті партії та робити висновки побаченого;
- вміти робити оцінку позицій різних ситуацій;
- вміти розв'язувати завдання і комбінації з урахуванням часу на кожне завдання.

ЕНДШПІЛЬ

- знати характерні особливості пішакових закінчень та перехід до них із багатофігурних;
- вміти реалізовувати переваги у легкофігурних і турових закінченнях з урахуванням кількості ходів або часу, який використав учень/вихованець, основного рівня важкості;
- вміти розв'язувати завдання етюдного типу основного рівня важкості;
- мають набути досвід використання у практиці силу фігур за рахунок обмеження й блокування фігур суперника основного рівня складності.

Обов'язково грати у спортивних змаганнях, поза межами навчальних груп, різних рівнів з виконанням норми розряду, участь у тренувальних турнірах із швидких шахів і блискавичної гри.

Обов'язкова робота вдома з додатковим розв'язанням та записом завдань.

3.9. IX рік і наступні роки навчання, 9(12) год./тиждень, 324(432) год./рік

Вищий рівень

Теоретичні заняття (195 годин)

1. Повторення базових знань (12 годин)

Повторення правил шахової гри, розглянутих за восьмий рік навчання. Проведення декількох ігор або участь у внутрішньому спортивному змаганні. Перевірка завдань, які були виконані влітку та опитування результативності ігор під час канікул.

Організаційні моменти. Ознайомлення з правилами поведінки у гуртку, правилами техніки безпеки.

2. Суддівство та організація спортивних змагань (12 годин)

Поведінка вихованців під час гри у турнірних залах. Види спортивних змагань. Норми часу відповідно до шахових контролів. Правила поведінки суперників під час турнірів: звернення до суддівської колегії, порядок спілкування між собою. Приклади типових помилок під час турнірів. Турнірна дисципліна та поведінка протягом спортивних змагань.

Основні положення в практичному використанні:

1. організація та проведення шахових спортивних змагань;
2. папери, якими повинен користуватися суддя та учасники під час змагань, документи звіту;
3. як проводити відкриття та закриття змагань;
4. порядок проведення командних змагань.

Нормативні документи ФІДЕ, які дають повну інформацію про зміни в тому чи іншому пункті правил. Організація та проведення шахових змагань в школі, клубі та інших закладах. Положення про змагання, регламент. Підготовка приміщення для змагань. Святкові шоу та конкурси. Організація шахових спортивних змагань чемпіонатів школи, міста, області.

Проходження семінару і здача заліку на наступну категорію з суддівства та організації турнірів. Інструкторська та суддівська практична діяльність.

3. Аналіз досягнень з теорії сучасних гравців (42 годин)*

Знайомство з прізвищами кращих сучасних гравців світу. Розгляд та обговорення дебютних варіантів і новинок, які були використані під час різних міжнародних спортивних змагань, матчів і турнірів.

*Примітка: Теорія шахів стрімко прогресує тому необхідно постійно звертати на це увагу учнів/вихованців. Треба зазначити, що невелика кількість годин, відведених на аналітичну працю, спрямована на роз'яснення та практичне відпрацювання вмінь аналізувати. Аналізуючи, отримувати розуміння напрацювань більш досвідчених шахістів із подальшим використанням їх у практиці.

4. Дебют (24 години)

Методи роботи над індивідуальним підходом до дебютів. Принципи складення дебютного репертуару. Поняття ініціативи. Знайомство з аналізами дебютних тлумачень кваліфікованих шахістів сьогодення. Спроба у практиці різноманітних ідей у відритих, напіввідкритих і закритих початків шахової гри. Важливість плану у шаховій партії. Використання у практиці відкритих, напіввідкритих і закритих дебютів, партій, захистів, гамбітів. Важливість творчого підходу до ігрового процесу. Більш досконале вивчення систем особистого дебютного репертуару на базі варіантів використаних у матчах та турнірах сучасних гравців або особистих спостережень. Поняття дебютних новинок. Концентричний спосіб вивчення дебютних схем. Стратегічні ідеї захисту Грюнфельда, новоіндійського захисту та каталонського початку. Важливість самостійної роботи у вивченні дебютів, захистів, початків, гамбітних варіантів. Зв'язок дебюту з мідельшпілем.

5. Мідельшпіль (24 години)

Захист у шаховій партії. Роль захисту в шаховій партії. Важливість розвитку комбінаційних здібностей та шляхи до вдосконалення в цьому напрямку шахового мистецтва. Типові комбінації в мідельшпілі. Стратегічний та тактичний захист. Способи тактичного захисту. Способи та методи стратегічного захисту.

Мідельшпіль – логічне продовження плану, розпочатого в дебюті. Напад на короля, місце знаходження короля, від якого залежить план нападу. Види обмежень для фігур на шахівниці. Атака пішаками. Атака фігурами. Пішаково-фігурна атака. Пряма чи скрита боротьба за центр. Значення центру у флангових операціях. Виконання завдань типових позицій з комбінаціями цих тем і повторення вже пройдених. Виконання простої оцінки позицій, зокрема, у критичних ситуаціях. Роль та значення першої та восьмої горизонталі, розкриття центру за допомогою жертви пішака. Головна зброя в середині партії – комбінація як сукупність елементарних тактичних ідей. Відпрацьовування (спрощених форм) складних комбінацій на поєднання ідей. Повторення та рішення завдань на вторгнення в табір противника.

6. Ендшпіль (42 години)

Проблема переходу з мідельшпілю в ендшпіль. Метод розгляду складних закінчень та постійне удосконалення в практичній реалізації матеріальних та позиційних переваг:

- в багатопішакових закінченнях;
- в турових закінченнях (розглядати на практичних прикладах з подальшим практичним відпрацьовуванням);
- в легких та легких проти важких фігур практичних закінченнях;
- в змішаних та ферзевих закінченнях.

Багато-пішакові закінчення. Як довести перевагу зайвого пішака у багато пішакових закінченнях. Порівняльна сила слона та коня в ендшпілі. Поля

співвідношення у пішакових закінченнях. Легка фігура та пішак проти легкої фігури. Закінчення – тура та пішак(и) проти тури з використанням особистих прикладів з практики юних шахістів і майстрів. Завдання з характерними особливостями пішакових закінчень та перехід до них з багатофігурних.

*Примітка: Даний напрямок удосконалення у завершальній стадії шаховій боротьби припускає використання великій кількості теоретичних та практичних прикладів, з відпрацюванням у парах ще і додаткову самостійну роботу вдома.

7. Основні методи тренування шахіста (6 годин)

Закономірність тренувань шахіста для досягнення результату. Загальна підготовка та її особливості. Спеціальна підготовка та її напрямки вдосконалення. Спортивна майстерність та особливості налаштування шахіста перед відповідальними турнірами. Особливості вибору та побудови навчально-тренувального процесу перед спортивними змаганнями. Методи збереження спортивної форми в період між турнірами. Тренування як процес всебічної підготовки шахіста в ході набуття ним спеціальних знань, навиків, якостей. Тренувальні заняття протягом року. Основні вимоги до заняття.

8. Спортивний розпорядок, фізична підготовка шахіста (6 годин)

Загальні питання з розпорядку дня шахіста. Зміст лікарського нагляду та самонагляд. Значення правильного розпорядку для шахістів, не зважаючи на їх кваліфікацію. Користь гімнастики у розпорядку дня шахіста. Важливість занять рухливими видами спорту для загартування. Поняття психологічних, енергетичних навантажень, а також різних фізичних і розумових навантажень.

Поняття про навчання та тренування. Навчання та тренування як один педагогічний процес. Дидактичні принципи педагогіки в процесі навчання та тренування.

Форми та методи тренування шахіста. Урок (заняття) як головна форма упорядження навчально-тренувального процесу. План, зміст та побудова теоретичного заняття. Зміст практичного заняття.

9. Українська та закордонна шахова література (24 годин)

Методи роботи з шаховою літературою. Принципи складання картотеки дебютів та типових позицій мідельшпілю та ендшпілю. Новинки української шахової літератури.

Огляд сучасної літератури (періодика, спеціальні видання, тематичні серії). Методи роботи з електронними посібниками та використання різних допоміжних електронних програм.

Практичні заняття (129 годин)

10. Конкурси рішення задач та етюдів (24 години)

Види рекомендованих завдань: за темами (всі без винятку теми), з обговоренням мотивів та ідей.

*Примітка: Організувати конкурси з рішення різноманітних задач кількість ходів від трьох до п'яти. Рішення відмічаються балами, які вносяться до таблиці. Проводити конкурси з комбінаційними темами мітельшпілю.

11. Консультаційні партії. Тематичні турніри (24 години)

Консультаційні партії - одна з форм практичних занять з формуванням мікрогруп для аналізу партії під час гри. Види консультаційних партій:

- коли один гравець грає проти групи, яка веде аналіз перед виконанням ходу (можливі додаткові консультації гравця в напрямку плану або оцінки);
- коли група грає проти групи гравців з консультацією, аналізом ходів партії на дошці осторонь від основного ігрового поля. Спільно вирішують, який хід зіграти, один з групи виконує хід на ігровій дошці, група суперника аналогічно.

Консультаційні партії як важливий елемент практичних занять в системі навчання, за допомогою яких учні вчаться аналізувати партію, взаємно доповнюють один одного, вчаться аналізувати ходи - кандидати і бачать багато ідей розв'язання партії.

Тематичні турніри – турніри за однією дебютною темою. Роль та значення турнірів у відпрацюванні дебютних схем на практиці.

12. Спортивні змагання всіх рівнів, видів у групах та поза межами груп (60 годин)

Матчеві практичні заняття з одночасною грою: індивідуальні (матчеві спаринги) та групові (командні) матчеві ігри. Кількість ігор не менше двох.

Сеанс одночасної гри – практичні заняття для перевірки знань, умінь та навичок групи шахістів або гравця який дає сеанс.*

Кваліфікаційні турніри, OPEN турніри, фестивалі, першості (різних рівнів) турніри серед ветеранів або більш досвідчених гравців (обов'язково) - для надбання знань і вмінь попередніх поколінь.**

Швидкі шахи, блискавична гра.***

*Примітка: Сеанс одночасної гри проводить шахіст, кваліфікація якого не нижче учасників сеансу, для перевірки гравця, який дає сеанс. Для перевірки групи шахістів, учасників сеансу, гравець, який проводить сеанс одночасної гри, має належний рівень шахової кваліфікації, рівень та сила гри на два порядки і вище.

**Примітка: За допомогою цього напрямку діяльності учні підвищують майстерність і кваліфікаційний рівень. що спонукає до більш плідної роботи з теорії шахів.

***Примітка: Використовуються в навчальному процесі заради тренування: швидкості думки та приймання важливих рішень за малий відрізок часу, психологічного усвідомлення як себе поводити у цейтноті, тренування витримки грати декілька партій з суперниками різного стилю.

13. Аналіз партій та типових позицій (21 година)*

Аналіз партій та типових позицій. Розгляд партій, що грали шахісти. Добір завдань. Аналіз педагогом і учнями/вихованцями типових помилок, які зустрічаються у практиці інших шахістів.

*Примітка: Важливо аналізувати, ставити під сумнів ходи чи плани, розробляти свої напрями дій у позиціях шахових партій але пізнавай вже досягнуте це необхідно для повноцінного розвитку спортсмена. Аналіз партій та типових позицій використовується як невелике доповнення протягом навчального процесу, але особливе значення набувають окремі заняття такого типу. Треба зазначити, що аналіз особистих партій учнів/вихованців приводить до більш стрімкого розуміння шахової науки.

14. Підсумок роботи за навчальний рік (6 годин)*

Проведення вікторин, конкурсів, сеансів одночасної гри або спортивних змагань на кмітливість. Нагородження (подяка, диплом, пам'ятний подарунок) та відзнака (присвоєння відповідних розрядів) кращих учнів.

*Примітка: Підсумкові заняття проводяться двічі на рік, під час таких занять можливе об'єднання груп. У випадках, коли учні/вихованці беруть участь у декількох турнірах, відкритих чемпіонатах району, міста, області, то підсумок роботи проводиться відкритий з залученням різних колективів, які брали участь у спортивних змаганнях.

Перелік напрямків вдосконалення учнів/вихованців у групах дев'ятого року навчання вищого рівню і подальші роки навчання

В групі 1-го розряду з кандидатськими балами (9-й рік навчання) з подальшим кваліфікаційним зростанням у наступних роках навчання. Вдосконалюється спортивна майстерність та формується індивідуальний підхід до шахів. Проводиться сумлінна робота над формуванням особистого дебютного репертуару, вивчаються досягнення передових шкіл та їх технології для подальшого удосконалення у шаховому напрямку. Учні/вихованці мають знати та постійно набувати досвід, вдосконалювати методи роботи з електронними посібниками та використовувати різні допоміжні електронні програми.

Шахісти першого розряду та вище мають добре розуміти шахові правила гри і за нагоди бути помічниками у суддівстві шахових спортивних змагань міського та обласного рівнів. Подальше удосконалення у суддівстві та сумлінність приведуть до присвоєння суддівських категорій, звань.

Отримані дані з підготовки психологічних та вольових якостей обробляються та знаходять своє місце у практичній діяльності. Учні дев'ятого і наступних років навчання виконують норми кандидата у майстри спорту з подальшим ростом відносно рейтингу та звань.

Обов'язково грати у спортивних змаганнях, поза межами навчальних груп, різних рівнів з виконанням норми розряду і звання, участь у турнірах із класичної гри, швидких шахів і блискавичної гри.

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ В РОБОТІ ДАННОЇ ПРОГРАМИ

Використовуючи послідовно програми, керівник шахових гуртків, вчитель надасть можливість учням/вихованцям оволодіти шаховою термінологією, розуміти закони та закономірності шахової гри і допоможе юному шахісту послідовно засвоювати її більш складні елементи, що стають доступними та зрозумілими за рахунок побудови самої програми.

Навчаючись за даною програмою, юнаки і дівчата оволодіють основними технічними підходами до оцінки позицій в дебюті, мітельшпілі, ендшпілі, будуть орієнтуватись у цих стадіях, знатимуть основні типові позиції та можливі розробки в цих напрямках.

Система послідовного вдосконалення за темами програми сприятиме:

- вихованню якостей, що дають можливість кваліфікаційного зростання, навичок самоорганізації, самовдосконалення, раціонального підходу до організації власної діяльності;
- заохоченню та зацікавленості до розумової праці;
- розвитку особистості і якостей навчання, виховання та мають сприяти розвиненню в учнів/вихованців науково-світоглядних уявлень, ціннісних орієнтирів у вивченні спортивних традицій, пам'яті, логіки, наполегливості, рішучості, винахідливості, формуванню чіткого розрахунку на декілька ходів, творчого підходу до гри та аналізу партій.

Особистісно-орієнтовані підходи до програми дозволяють дитині під керівництвом педагога реалізувати власні потреби: від набуття елементарних навичок гравця до здобуття шахової кваліфікації спортсмена.

Передбачені навчальною програмою методи оцінювання результатів навчально-виховного процесу мають здійснювати позитивний вплив на самооцінку, забезпечувати емоційну рівновагу, мотивувати до пізнання та творчості.

5. НЕОБХІДНІ УМОВИ ДЛЯ РОБОТИ ШАХОВОГО ГУРТКА/СЕКЦІЇ (орієнтовний перелік обладнання)

В кабінеті шахового гуртка/секції доцільно розмістити фотографії чемпіонів світу або наглядні планшети. Важливою умовою повноцінної роботи гуртка/секції є наявність шахової літератури, періодичних шахових видань і електронними програмами з практики, тренажерів, за можливістю інтерактивними дошками. Бажано створити шахову бібліотечку для всіх учнів/вихованців, які займаються шахами.

Кабінет/клас має бути просторим, світлим, зручним для теоретичних занять і ігор, з можливістю провітрювання. в якому можуть розміститися не менше 20 учнів/вихованців.

Для проведення занять з юними шахістами необхідне обладнання навчального кабінету шахового гуртка/ секції:

- робоче місце для керівника шахових груп;
- шафа для зберігання спортивного інвентарю;
- столи та стільці для шахістів;
- демонстраційну дошку з комплектом шахових фігур;
- дошка для інформації і оголошень, таблиць;
- наочні посібники, програми та планшети.
- комплекти шахів з шаховими дошками /не менше 10;
- шахові годинники (не менше 5 штук);
- за можливості електронне приладдя, Інтернет, принтер.

До початку навчального року бажано мати друковані заяви для вступу гуртківців до шахових груп, роздруковані тести (за потребою), допоміжні матеріали до ведення занять, бланки для запису шахових партій та зошити завдань, задач, турнірних таблиць і протоколи.

Календарний план заходів гуртка/секції і заходів в областях, АР Крим, містах Києві та Севастополі, міжнародних спортивних заходів з виду спорту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березін В. Г. «Тисяча + один мат в один хід», Київ - 2007р.;
2. Березін В. Г.; Тимошенко Л. В.; Захарчук І. Р. «Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності». Республіканський науково-методичний кабінет Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, ВПЦ «Експрес», Київ-2008.;
3. Бондарчук А. П. «Періодизація спортивного тренування», К.: Аграр. наука, 2000р. - 567 с.;
4. Вінниченко О. В., Коваль О., Тимошенко Л., Ільницький М., Захарчук І. Шахи/Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів та закладів позашкільної освіти/, Тернопіль: видавництво «Підручники і посібники», 2017 – 95 ст.
5. Вінниченко О. В., Захарчук І. Р. Шахи для позашкілля та школи/Навчально-методичний посібник для роботи з шахістами початкового рівня та учнями 1-2 класів. ТОВ «Вістка», 2021, 138 ст.
6. Вінниченко О.В. Методичні рекомендації до робочого зошита «Шахова абетка» / О. В. Вінниченко, Г. М. Дерипаско. — Х.: видавництво «Ранок», 2015. — 64 с. — (Серія «Варіативна складова»)
7. Губницький С.Б., Хануков М.Е., Шедей С.А. Полный курс шахмат (для начинающих). – Харьков: Фолио, 2000. – 335 с.
8. Дворецький М.И. «Школа вищої майстерності»: у 4 кн. 2-є вид. - Х.: Факт, 2002 - (Тв. пер.), Кн. 1: Ендшпіль. - 253 с., Кн.2: Комбінаційна гра.-253 с.;
9. Демонський О. Ц. «Дидактичні основи оптимізації спортивного тренування», Донец. держ. ін-т здоров'я, фізичного виховання та спорту; К.: Вища шк., 2001 р.
10. Добрінецький П. І. "Конкурс комбінацій", Баранівка - 2005 р.;
11. Захарчук І. Р., Тигов О. О., Ляшенко М. М., Проект «Інтелект нації. Шахова освіта» в Бучанському районі Київської області. Проблематика та перспективи. Київ. Матеріали 17-ї Міжнародної науково-методичної конференції , 2022 року, ст..61-64.
12. Иващенко А. А. Сборник шахматных комбинаций. - 2-е изд. – Киев: Министерство просвещения УССР, 1988. – 224 с.
13. Каспаров Г.К., в сотрудничестве с Д.Г.Плисецким. Мои великие предшественники: Новейшая история развития шахматной игры: В 6т. – М.: РИПОЛ классик, 2005.
14. Козак Мирон. Два світи Василя Іванчука. Луцьк, Обласна друкарня, 2019. – 260 ст.
15. Лазарев Ю. М. «Творчість шахістів України», Київ - 1982 р.;
16. Марусенко П.В. Боби Фишер учит играть в шахматы. – Киев: Здоровья, 1991. – 278с.
- 17.Марусенко П. В., Лазарева Т. Ф. «Е 2 - Е 4 ?/шахові початки/», Київ -1983 р.;
18. Москаленко Л. М. "Про особливості укладання навчальних програм гуртків, творчих об'єднань", газета "Класний керівник" № 19 (31) -2008 р.;

19. Нимцович А.И. Шахматная блокада. Моя система. Моя система на практике. М.: ФиС, 1984. – 576 с.
20. Фишер Р. Учебник Уроки шахматного гения. - тв., для начин.– Минск: Ш-в 2003. - 352 с.

ДОДАТКИ

Додаток № 1
до навчальної програми

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Шахова гра сприяє формуванню мислення учнів/вихованців, допомагає в ігровій формі розвивати та поглиблювати можливості дитини, в цілому впливає на розвиток її здібностей.

Шахи розвивають і тренують думку, здібності та аналітичні здатності учня, шахових груп. Викликають інтерес до книги, до знань, творчості й дають широкий простір фантазії, красі й точності думки.

Шахова майстерність - сувора боротьба, що вдосконалює волю, рішучість і спритність. У людини, що грає в шахи, виробляється витримка у скрутних станах, прагнення логічно мислити, творити, наполегливо боротися, перемагати. Форми засвоєння гри у шахи досить різноманітні. Оволодіння ними проходить за всім курсом навчання. З цією метою застосовуються різні форми роботи: лекції, бесіди, ігрові і практичні заняття, дослідницька робота, сеанси одночасної гри, двосторонній тренінг, конкурси і вікторини, турніри, ігри різного типу на шахову тематику, доповіді з історії шахів, аналіз партій, зіграних у турнірах різних рівнів.

У кожній групі вирішуються обумовлені задачі, тому складні теми з теоретичних занять пропонуються викладати, поділяючи групу на підгрупи або індивідуально, що дає можливість більш глибоко розібратися з матеріалом та перевірити володіння учнем/вихованцем програмним матеріалом за тим чи іншим напрямом.

Навчальний матеріал програми розподілений у відповідності до поступового розширення теоретичних знань та практичних умінь і навичок. Кожна група та підгрупа вивчає програмний матеріал згідно з поставленою задачею. В окремих випадках для обдарованих чи здібних учнів, які виконали відповідні нормативи, допускається перехід у наступні кваліфікаційні групи за менший проміжок часу. Наприклад, навчання в одній групі дітей різного віку: серед початківців – старші за віком, а в групі вищого рівня можуть навчатись шахісти молодшого шкільного віку.

Під час проведення занять треба орієнтуватися на диференційований підхід до освітнього процесу. Необхідно прагнути, щоб більша частина учнів займалась у групах (підгрупах), близьких або рівних за розумінням шахової гри або за розрядною кваліфікацією і мала змогу брати участь в обговоренні засвоєного матеріалу заняття з подальшим використанням знань на практиці.

Важливо, щоб викладач підходив до навчального процесу з роз'ясненнями щодо методів тренування і привчав шахістів до самостійної роботи вдома. Найбільш активним та старанним пропонувати індивідуальні завдання, заохочувати до самостійної роботи.

Аналіз зростання учня необхідно проводити за допомогою постійних спостережень як на практичних і теоретичних заняттях, так і під час виступів

на спортивних змаганнях та за необхідності переводити у належну групу відповідно до його показників щодо рівня підготовленості.

Програма є орієнтовною. За необхідності керівник гуртка/секції може внести до неї зміни на власний розсуд, які не мають впливати на загальний зміст навчальної програми та кількість навчальних годин. У разі обов'язкового збереження послідовності і єдності тематики даної програми викладачеві/вчителю може бути надане право індивідуального підходу до викладу програмного матеріалу. За необхідності можна розвивати та варіювати запропонований матеріал, не виходячи за межі теми. З іншого боку, не слід «забігати» наперед і викладати «істини», творче розуміння яких ще недоступно середньому слухачеві у даному рівні знань.

Якщо тема, передбачена навчальним планом, за умовами аудиторії не може бути пройдена в потрібному аспекті, розділ необхідно доробити у практичних заняттях, коротко роз'яснивши незасвоєний принцип на інших практичних прикладах. Це, насамперед, стосується стратегії шахової гри (у всіх стадіях партії), що має засвоюватися в певному порядку, у міру набуття учнем/вихованцем навичок практичної гри та роботи над книгою.

Готуючись до заняття, керівник гуртка/секції добирає відповідно до теми заняття різноманітні вправи та завдання, доповнюючи їх сучасними новинками. Конспект занять керівника містить схеми викладання тем, занять. Ведеться аналітична робота у гуртку/секції з шахістами відповідно до цих даних аналізується та обґрунтовується методика занять для вдосконалення подальшої роботи.

Для всіх навчальних груп заняття складаються із теорії та практики, але у шахах теорія і практика переплітається і під час теоретичних занять використовуються практичні завдання та ігрові моменти, тому мають умовне розділення у навчальних орієнтовно-тематичних планах. У роботі пропонується проводити заняття поточним способом і відповідно до теорії відводити 2-3 години на тиждень, а на гру у турнірах, матчах тощо подібне необхідно передбачити 2-3 години на тиждень для початкового рівня та 3-6 годин (до 12 за побажанням шахістів та згодою на це педагога) на тиждень для основного та вищого рівнів і дотримуватись вислову «практики не буває забагато» для учнів/вихованців будь-якого рівня.

Практикою є:

1. турніри всіх розрядів: тематичні, консультаційні, класифікаційні тощо;
2. командні та особисто-командні зустрічі різних рівнів, матчі;
3. сеанси одночасної гри;
4. конкурси з рішення задач та знаходження комбінацій;
5. вікторини чи різні рухливі ігри, естафети;
6. аналіз партій та типових позицій;
7. підсумкова робота (частково).

Для розвитку комбінаційного бачення та визначення рівня знань кожного учня передбачено проведення конкурсів рішення задач та етюдів з різноманітних напрямків теорії шахів (дебют, мітельшпіль, ендшпіль, оцінки позиції, основні комбінаційні прийоми тощо). Конкурси з рішення задач та

знаходження комбінацій, за потребою заняття, за даною темою, проводяться як доповнення до будь-якого теоретичного, а на початковому рівні і практичного занять (15-20 хвилин). Але декілька занять конкурсів рішення задач та знаходження комбінацій необхідно проводити окремо як тему цілого заняття, що допоможе перевірити засвоєння та розуміння комбінаційних тем, ідей групою.

Рухливі ігри в шахових заняттях які допоможуть керівникам шахових гуртків/секцій розвивати учнів у напрямку спритності, кмітливості, витримки та нададуть ще один напрямок розширення здібностей юних шахістів.

Команда гра в розкладання або збирання шахів на відстані 3-5 метрів від дошки, по чергове використання установки чи зняття фігур на/з дошки за колом кожного учасника команди, команда розкладає або збирає шахи за свій колір. Гра триває доки одна з команд впорається першою.

Команда гра в шахи на відстані 3-5 метрів від дошки, по чергове використання ходу на дошці за колом кожного учасника команди, кожна команда грає за свій колір шахів. Гра триває доки одна з команд переможе або партія буде вважатися як нічия (для кваліфікованих шахістів можна використовувати годинник з обмеженням часу 15-30 хвилин).

Команда консультаційна гра. Використовується три дошки, у кожній команді по одна та одна шахівниця загальна. На дошках кожна команда веде аналіз і один із її учасників робить хід на загальній шахівниці, команда суперник теж проводить аналіз та відповідає. Між командами відстань 7 метрів загальна шахівниця стоїть у середині, кожна команда грає за свій колір шахів. Гра триває доки одна з команд переможе або партія буде вважатися як нічия.

Команді рішення шахових задач, комбінацій або етюдів завдання відповідно рівню учнів. Використовується дві дошки, у кожній команді - одна та стіл на якому викладені завдання, руками яких торкатися не можна. На дошках кожна команда веде аналіз і один із учасників команди записує рішення. Між командами відстань 5 метрів стіл з діаграмами завдань стоїть у середині. Гра триває з обмеженням часу 30 хвилин після вичерпання часу виконують групову перевірку рішень які були записані, переможець визначається за кількістю правильно виконаних завдань.

Аналіз партій і типових позицій є одним із основних напрямків отримання і удосконалення знань та вмінь. Заняття з аналізу сприяє вихованню здатності самостійно мислити, оцінювати особисті надбання з теорії дебюту, мітельшпілю і ендшпілю та використання досвіду попередників.

Підсумкова робота виконується в навчальних групах у кінці кожної чверті або півріччя. Підсумок роботи за навчальний рік - підсумкові заняття перевірки та підведення підсумків з теоретичної та практичної роботи: вікторини, конкурси, фестивалі, сеанси одночасної гри, спортивні змагання на кмітливість та інше. Під час таких занять можливі об'єднання груп або проведення відкритих підсумкових змагань декількох колективів. Буде дуже добре відмічати кращих учнів, заохочувати призами.

В невеличких колективах або закладах загальної середньої чи позашкільної освіти також проводяться загальні підсумкові зустрічі, обов'язково в кінці навчального року або за потребою, на яких розглядаються досягнення учнів/вихованців.

З метою досягнення якісного засвоєння програми, авторами розроблені та впроваджуються методи навчання, які можна доповнювати нарахуванням балів для конкуренції між учнями/вихованцями в групі або між групами. Ці бали підраховуються і заносяться у таблицю (додаток до навчальної програми № 7, таблиця 11) з подальшою обробкою у кінці місяця:

1. **«Відгадай»** - ігрові вправи-загадки колективно розглядаються в пошуку рішень; спрямовані підтриманню учнів/вихованців у розумінні та максимальному засвоєнні матеріалу в ігровій формі.

2. **«Дослідник»** - це заняття-гра, коли за допомогою направляючих підказок тренера/вчителя, у розгляді тем ендшпілю, учень/вихованець, аналізуючи поставлені перед ним завдання, робить узагальнення та відкриття розумінь у розглянутому напрямку.

3. **«Мозковий штурм»** - завдання колективно обговорюється в пошуку рішень, що спонукає кожного учня/вихованця, відтворюючи позицію в уяві та аналізуючи її варіанти, проявити знання та рахункові здібності.

4. **«Бліц-запитання»** - конкурси проводяться під час повторювально-узагальнюючої частині заняття. Їх мета - розвиток оперативної пам'яті, осмислення, розуміння матеріалу, швидкості реакції.

5. **«Демарш»** - особлива форма навчального заняття, яка базується на практичних діях, об'єднаних пізнавальним завданням і призначених для творчого самостійного виконання. Метод передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини, співробітництво, проблемне навчання, використання дискусії. Основним завданням методу є перетворення навчання в постійний пошук. Змістом навчання є форми діяльності, які використовуються учнями під час розв'язання проблемних ситуацій та їх обговорення в групі. Визначений програмою матеріал подається як творче мислення, спрямоване на відкриття нового для даної дитини знання. У вправах, призначених для цього, елементи такого знання мають бути обов'язково.

6. **«Лабіринт»** - завдання пошуку найбільш короткого шляху для кожної фігури.

7. **«Відреагуй, якщо так»** - у практиці використовується для групової перевірки знань різні звукові чи рухливі дії або ігрові моменти.

Треба зазначити, що для перевірки знань, умінь та навичок ігрові вправи та конкурсні форми проведення занять позитивно впливають як на психоемоційний стан учнів/вихованців, так і на їх спортивні результати - це означає, що потрібно постійно розробляти чи впроваджувати розроблені методи й ігрові форми занять.

Методичні рекомендації щодо планування та послідовного викладення матеріалу згідно з програмою першого року навчання

4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік (перше півріччя)

1. Організаційні вступні заняття. Тестування учнів/вихованців щодо рівня підготовленості.
2. Історичний огляд розвитку шахової гри. Звернути увагу на цікаві моменти.
3. Шахова дошка. Звернути увагу: центр, край (слабкість та переваги); накреслити дошку (розмітка та штрихування поля); нотація.
4. Назва і ходи фігур. Звернути увагу: схематичне роз'яснення ходу усіх фігур та виконати завдання вдома на маневр коня.
5. Цінність і сила (Король – безцінна, ферзь – 9 сил, тура – 5 сил, офіцер (слон) – 3 сили, Кінь – 3 сили, пішак – 1 сила) фігур номінальна та від положення. Взяття фігур, різниця між ходом і взяттям фігур.
6. Заняття перевірки знань учнів (важливі невеликі захочення) бліц - питання „Відгадай”, познайомити з рокіровкою.
7. Напад і захист під час гри. Звернути увагу: напад - одинарний, подвійний, відкритий удар, подвійний удар; захист - прямий або побічний. На завершення сеанс одночасної гри.
8. Напад на короля. Звернути увагу: шах і мат. На завершення сеанс одночасної гри.
9. Розстановка позицій з діаграм книг або демонстраційної діаграми вчителя. Звернути увагу: на захочення за допомогою підтримки які вони молодці, які красиві і цікаві розкладають вправи.
10. Заняття відпрацювання ходу і взяття фігур. Звернути увагу: на вигідні та не вигідні взяття та пояснити, що взяття з матом найважливіше.
11. Сеанс одночасної гри з поясненням. Звернути увагу: на можливі маневри фігур та послідовний розвиток з планом гри, напад і захист під час гри.
12. Розстановка позицій з діаграм книг або демонстраційної діаграми вчителя/тренера. Звернути увагу: якість вище понад усе!
13. Заняття відпрацювання мат за один хід (прості) індивідуальні завдання. Звернути увагу: завдання розкласти на дошку, а потім вирішувати.
14. Переваги у оцінці позиції. Звернути увагу: матеріальні, позиційні переваги, виконати ігрові вправи, прагнати до залучення усієї групи. На завершення сеанс одночасної гри.

- 15.Заняття розгляду рокировки і коли вона неможлива, взяття на проході і їх використання. Звернути увагу: до чого приводить нехтування цими правилами.
- 16.Заняття перевірки знань учнів/вихованців (важливі невеликі заохочення для учнів, що відповідають) „Відгадай”, „Бліц - питання”.
- 17.Сеанс одночасної гри з поясненням. Звернути увагу: розвиток і загрози фігур у початковій стадії. Мобілізація сил у напрямку центра та обов'язкова безпека короля
- 18.Розстановка позицій з діаграм книг або демонстраційної діаграми вчителя/тренера. Швидкість розкладання, якість понад усе!
- 19.Заняття розгляду видів постановки мату та відпрацьовування. Звернути увагу: постановки мата з краю, у центрі, за допомогою відкритого удару, подвійного удару, перетворення пішаків.
- 20.Заняття відпрацьовування мат за один хід (багато фігурні) індивідуальні завдання з необхідним роз'яснення або навідним запитанням. Звернути увагу: завдання розкласти на дошці, а потім вирішати.
- 21.Видати завдання мат за один хід. Звернути увагу: конкурсне відношення шахістів один до одного (розклав, розв'язав – рука до уваги вчителя). Подальше виконання завдань вдома і перевірка вчителем/тренером.
- 22.Сеанс одночасної гри з поясненням. Звернути увагу: на повне або часткове вимикання фігур за допомогою зв'язки; позиційні переваги, сила фігури.
- 23.Заняття розгляду використання матеріальних, великих переваг у кінці гри. Звернути увагу: педагог виводить формулу реалізації переваги разом з дітьми (обмеження короля, відтіснити на край дошки, поставити мат).
- 24.Видати завдання мат за один хід. Звернути увагу: конкурсне відношення учнів один до одного (розклав, розв'язав – рука до уваги вчителя). Подальше виконання завдань вдома, частіше учень виконує завдання з великим задоволенням, а потім перевірка вчителем.
- 25.Заняття рішення завдань мат за два ходи (прості, мала кількість фігур) з попереднім розкладанням позиції з діаграми на дошку.
- 26.Сеанси одночасної гри з поясненням. Звернути увагу: на обговорення типових помилок, пригадати, до чого привели.
- 27.Заняття рішення завдань мат за декілька ходів (прості та мала кількість фігур) з необхідним роз'ясненням, послідовності, або навідним запитанням з попереднім розкладанням позиції з діаграми на дошку.
- 28.Спортивні змагання у початковий розряд. Звернути увагу, що спортивні змагання проходить декілька занять, тому частину заняття слід відводити на повторення і розбір попереднього матеріалу та аналіз партій, типових помилок.

ЗАГАЛЬНА СХЕМА ПЛАНУ-КОНСПЕКТУ ЗАНЯТЬ ГУРТКА/СЕКЦІЇ
(теоретичного, практичного, комбінованого)

Рівень гуртка/секції: _____
Рік навчання: _____
Вік шахістів: _____
Місце проведення _____
Тип заняття: _____
Керівник _____

Тема занять.

Мета (навчальна, виховна, розвивальна).

Задачі

Обладнання

Базові терміни та поняття

Форми і методи проведення занять (в тому числі інноваційні, елементи педагогічні технології)

Хід заняття

1. Організаційний момент
2. Перевірка наявності дітей у занятті, ознайомлення юних шахістів з метою та завданням заняття
3. Актуалізація опорних знань (повторення попереднього матеріалу, зв'язок із попереднім заняттям)
4. Основні правила безпеки у проведенні занять
5. Викладання нового матеріалу (вибирається в залежності від матеріалу, який вивчається):
 - а) робота з усім складом гуртка/секції, з кожним (лекції, бесіди, обговорення рефератів, диспути, практична робота);
 - б) групова робота: консультаційні партії, тематичні турніри; рішення конкурсних завдань.
6. Перевірка знань, засвоєних на занятті.
7. Узагальнення і закріплення теми, яка вивчається (питання для перевірки знань, завдання для перевірки умінь і навичок гуртківців).
8. Підсумки заняття (аналіз роботи юних шахістів, досягнення мети та завдань)
9. Список рекомендованої літератури до теми заняття.

Шахове заняття (організаційні моменти)

Тема заняття: Багатоходові комбінації у шаховій грі (мітельшпіль).

Мета (навчальна, виховна):

- створити необхідні умови для розумового розвитку дитини та його інтелектуальних здібностей;
- сприяти формуванню вміння визначати мотиви комбінації і практичне використання тем мітельшпілю;
- розкривати творчий потенціал і здібності наполегливість, витримка, цілеспрямованість, працьовитість;
- проводити розрахунки варіантів в думці з урахуванням можливостей суперника.

Задачі:

- удосконалити навички теорії мітельшпілю і поєднанням тем, як одне ціле комбінації;
- виявлення психологічних негативних аспектів, що мають місце під час відповіді, дискусії у спортивних змаганнях, можливості їх подолання;
- розвивати зацікавленість до досконалості розумової праці та увагу, яка належить до психічного процесу (сприйняттю, пам'яті, мисленню) і виступає як форма організації розумового процесу учнів/вихованців;
- виховувати характер, стимулювати аналітичну працю, навчають знаходити за малий проміжок часу вірне рішення.

Порада: виділені задача та мета для учнів/вихованців.

Обладнання: демонстраційна шахова дошка, індивідуальний комплект шахів з нотацією, шахові годинники, учнівські зошити та блокноти запису.

Базові терміни та поняття: аналіз, атака, варіант, жертва, зв'язка, знищення захисту, комбінація, маневр, матеріал, мітельшпіль, мотив комбінації, нотація шахова, тактика, темп.

Тактичних ідей є порівняно невелика кількість. Різні автори по-різному оцінюють цю кількість. Визначимо основні елементарні тактичні прийоми: залучення, відволікання, усунення захисту, перекриття, перевантаження, блокування, звільнення поля (розблокування), відкритий шах, зв'язування, цугцванг, проміжний хід, контрудар, матова сітка, спертий мат, мат на останній горизонталі, руйнування пішакового захисту короля, подвійний удар, прохідний пішак, напівзв'язування, відкритий напад, повторення ходів, пат, позиційна нічия.

Хід заняття

1. Організаційний момент
 2. Актуалізація опорних знань:
 - ✓ визначення комбінації і елементи комбінації;
 - ✓ обговорення комбінаційних тем та прийомів мітельшпілю – необхідно для того, щоб впровадити нові більш складні знання, які формуються за допомогою декількох простих комбінаційних ідей.
 3. Викладання нового матеріалу з одночасним використанням практичних завдань перевірки знань:
 - ✓ теорія комбінацій з поєднанням тем та прийомів комбінаційних ідей;
 - ✓ жертва - основний елемент комбінації;
 - ✓ розрахунок комбінації і оцінка заключної позиції.
 4. Висновок та закріплення нового матеріалу:
 - ✓ обговорювання матеріалу.
 5. Підведення підсумків роботи:
 - ✓ урахування балів до таблиці обчислювання;
 - ✓ домашнє завдання.
- Список рекомендованої літератури:
- ✓ до теми навчального процесу;
 - ✓ для домашнього відпрацювання завдань учнями/вихованцями.
- Методи навчання, використані у занятті:
- ✓ «Мозковий штурм»;
 - ✓ «Бліц-запитання»;
 - ✓ «Демарш»;

Актуалізація опорних знань. Викладання нового матеріалу з одночасним використанням практичних завдань перевірки знань. Висновок та закріплення нового матеріалу.

Будь які форсовані маневри або комбінації, хоч вони зароджуються в голові шахіста здійснюються на дошці не тому, що вони вигадані тим чи іншим шахістом, а тому що створена на дошці позиція дозволяє здійснити комбінацію завдяки своїм особливостям. Ці особливості ми називаємо мотивами. Порівняємо хід гри в декількох розглянутих прикладах з використанням одного чи декількох тактичних прийомів ідей: шляхом форсованих маневрів. *(використати приклади задач).*

Розглядаємо приклади і зробимо необхідні узагальнення, накопичуючи досвід з шахової теорії і практики. Визначення основних термінів та понять.

Сеанс одночасної гри (Кубок Ректора) Онищук - Шумаєв

1. e4 c5 2. Nf3 Nc6 3. Nc3 e6 4. d4 cxd4 5. Nxd4 Bb4 6. Nb5 d6 7. a3 Bxc3+ 8. Nxc3 Nf6 9. Be2 O-O 10. O-O a6 11. Be3 Qc7 12. Qd2 b5 13. Rad1 Rd8 14. Bg5 Ne7 15. e5 Ne8 16. Ne4 d5 17. Ng3 Bb7 18. Bd3 Rdc8 19. Bxe7 Qxe7 20. Qf4 f5 21. exf6 Qxf6 22. Qg4 e5 23. Nh5 Qh6 24. Bf5 Rd8 25. Rfe1 Nf6 26. Nxf6+ Qxf6 27. c3 Bc8 28. Bxc8 Raxc8 29. Rxd5 Rxd5 30. Qxc8+ Rd8 31. Qb7 Rd2 32. Qa8+ Rd8 33. Qa7 Rd2 34. b4 Qd6 35. Qa8+ Kf7 36. Qf3+ Kg8 37. h4

Rd3 38. Qa8+ Kf7 39. Qb7+ Kf6 40. Qc8 Rd1 41. Rxd1 Qxd1+ 42. Kh2 Qa4 43. Qf8+ Kg6 44. g4 Qc2 45. Qe8+ Kf6 46. g5+ Kf5 47. Qf7+ Kg4 48. Kg2 Qxc3 49. Qxg7 Qf3+ 50. Kg1 Qd1+ 51. Kh2 Qf3 52. Qf6 Qf4+ 53. Kg2 e4 54. Qxf4+ Kxf4 55. Kh3 Kf3 56. h5 Kxf2 57. g6 hxg6 58. hxg6 e3 59. g7 e2 60. g8=Q e1=Q 61. Qf7+ Ke2 62. Qe6+ Kd2 63. Qxa6 Qe3+ 64. Kg4 Qe2+ 65. Kf5 Kc3 66. Qd6 Kb3 67. Qg3+ Kc4 68. Kf4 Qe8 69. Qh3 Qe2 70. Qg3 Qe8 1/2-1/2

1. c4 e6 2. Nc3 d5 3. cxd5 exd5 4. d4 Nf6 5. g3 c6 6. Bg2 Bd6 7. Bg5 h6 8. Bxf6 Qxf6 9. e3 Nd7 10. Qf3 O-O 11. Qxf6 Nxf6 12. Kd2 Bf5 13. Nge2 Bg6 14. h3 a5 15. Rac1 a4 16. Rhe1 a3 17. b3 Bb4 18. Kd1 Rfe8 19. Rf1 Re7 20. Na4 Bd3 21. Nc5 Bb5 22. Rg1 Rc7 (22... b6 23. Na4 Rxa4 24. bxa4 Bxa4+) 23. Nf4 b6 24. Ncd3 Bd6 25. Kd2 Ne4+ 26. Vxe4 dxe4 27. Ne1 g5 28. Nh5 Be7 29. g4 Bb4+ 30. Kd1 Re7 31. Ng3 Kh7 32. Nc2 Bd6 33. Nf5 Rd7 34. Kd2 Kg6 35. Rg2 Bf8 36. Rcg1 Rdd8 37. Rc1 f6 38. Kd1 Rd7 39. Ne1 Bb4 40. Kc2 Re8 41. f3 Bf1 42. Rh2 Bd6 43. Rh1 Bb5 44. fxe4 Rxe4 45. Nf3 Bf8 46. Rhg1 c5 47. dxc5 Bxc5 48. Nd2 Re8 49. Rg3 Bb4 50. Nb1 Rc8+ 51. Nc3 Rxc3+ 52. Kb1 Bd3+ 53. Rc2 Bxc2+ 54. Ka1 Rd1# 0-1

Елементи комбінації оглянути, озвучити, роз'яснити.

Декілька завдань до інтерактивної частини

Перевірка знань, засвоєних на занятті.

Перевірка знань це один з основних елементів заняття. Переваги якісної перевірки знань в наступному:

- Учні/вихованці набувають впевненості та самосвідомості того, що вони відкрили для себе нові знання;
- керівник групи визначає подальші напрямки роботи за цією темою і робить висновки засвоєння та сприйняття матеріалу (для особистого самовдосконалення).
- додатково обговорюються напрямки пізнання з вивченої теми.

Треба зазначити, що учні приймають вдалу, з їх боку, перевірку знань і набувають впевненості.

Перевірка знань за допомогою:

- запитань: вчителя учням, учнів учням за спостереженням вчителя, учнів вчителю;
- завдань на демонстраційній дошці або за картками.

Підведення підсумків роботи

Домашнє завдання

Домашнє завдання частково дається під запис, а частково з індивідуальних завдань кожному учню/вихованцю.

ХРОНОМЕТРАЖ ЗАНЯТТЯ (у прикладі 3 годин заняття)

Перелік пунктів ходу заняття	хвилини
1. Організаційний момент (перевірка наявності дітей у занятті, ознайомлення дітей з метою та завданням)	10
2. Основні правила поведінки та етики (у відповіді, дискусії, розкладанні завдань)	протягом заняття
3. Актуалізація опорних знань (перевірка домашньої роботи, повторення попереднього матеріалу, зв'язок з попереднім заняттям)	30
4. Викладання нового матеріалу і практики (теоретичне обґрунтування, аналіз основних елементів, розрахунок комбінацій, інтерактивна частина)	50
5. Перерва (матчі між учнями/вихованцями з самостійним вибором)	15 х 3 після години заняття
6. Узагальнення і закріплення знань (обговорювання можливих сполучень тем, ідей і практичне використання у турнірах)	протягом пункту 3,4
7. Перевірка знань, засвоєних на занятті (питання для перевірки знань, завдання для перевірки умінь і навичок юних шахістів)	протягом пункту 3,4
8. Підсумки заняття (аналіз роботи гуртківців, досягнення мети та завдань, урахування балів)	15
9. Домашнє завдання (індивідуальне завдання учням/вихованцям для домашнього відпрацювання)	10

Словник базових термінів та понять *

Аналіз - розбір можливостей, які є в позиції, оцінка ситуації, що створюються. Аналіз включає в себе розрахунок варіантів, порівняння позицій, що виникають.

Атака - наступ у шаховій партії, найрішучіший спосіб досягнення мети. Об'єкти атаки можуть бути різними, але основним є король.

Бліц - блискавична гра, в ході якої використовується екстремальна укорочений контроль часу (як правило, 5 хвилин кожному на всю партію, але є бліц-контроль і по 3 хвилини кожному і навіть по 1 хвилині). Програє той, хто перший прострочить час або отримає мат.

Блокада - стратегія обмеження рухливості пішаків і фігур противника заради виключення, призупинення або ловлі.

Важкі фігури - у шаховій термінології це тура та ферзь.

Варіант - серія ходів, що логічно пов'язані один з одним, передбачає зміни у позиції.

Вертикаль – поля шахівниці з однаковим індексом літери (наприклад, вертикаль f).

Взяття на проході – взяття пішаком пішаки противника на полі, яке вона перетнула, роблячи свій «подвійний хід». Можливо в тому випадку, коли пішак знаходиться на 5-й (для білих пішаків) або 4-й (для чорних пішаків) горизонталі і пішак суперника, роблячи подвійний хід, перетинає поле, що знаходиться під боєм у даної фігури і, при цьому, тільки наступним за цим ходом.

Відволікання – тактичний прийом у якому фігура, що змушена перейти на іншу клітину, більше не виконує якісь важливі функції. Часто відволікання досягається за допомогою жертви.

Відкрита лінія – вертикаль шахівниці, що звільнена від пішаків.

Відкритий шах – напад на короля фігурою, яку відкриває фігура того ж самого кольору. Тобто, хід виконує одна фігура, відходячи в сторону, але напад виконує фігура, яка находилась за нею.

Вилка (двійний напад) – одночасний напад на дві чи більш фігур.

Горизонталь – поля шахівниці з однаковим індексом цифри («перша горизонталь», «п'ята горизонталь» тощо).

Гра наосліп – гра не дивлячись на дошку, один з різновидів видовищних, показових виступів. Останнім часом для підвищення показу можливостей людини, гра «наосліп» включена до програми міжнародних турнірів («Амбер-турнір»).

Гросмейстер – найвище шахове звання. Надається довічно ФІДЕ за успішні виступи у міжнародних спортивних змаганнях.

Дебют — початкова стадія шахової партії (умовно 10 — 15 ходів), що характеризується мобілізацією сил сторін, захоплення кращих полів, пунктів.

Пов'язаний з визначеним планом гри у мітельшпілі. Зазвичай у назві дебюту присутнє одне з слів: «дебют», «початок», «захист», «гамбіт».

Демонстраційна дошка — шахова дошка збільшеного розміру, яка використовується для демонстрації партій у спортивних змаганнях, навчанні шахів і читанні лекцій. Демонстраційні дошки можуть бути:

- з деревини (фанери), фігури встановлюються за допомогою спеціальних рейок з пазами або кріпляться за допомогою кілець (отворів) і шпильок;
- магнітні (з жерсті), фігури кріпляться за допомогою приклеєних до них магнітів;
- проєкційного типу (з прозорого матеріалу), фігури проєктуються на них за допомогою спеціальних пристроїв;
- електронні, які призначені для відтворення хід партії на екрані телевізора.

Діагональ – поля шахівниці одного кольору, що знаходяться на одній лінії напрям діагоналі може бути як в одну так і в іншу сторони.

Дитячий мат – мат у дебюті, класично за чотири ходи, який зазвичай отримує початківець (дитина).

Ендшпіль – кінцева стадія шахової партії в якій виконується реалізація набутого підчас гри.

Етюд – різновид шахової композиції. Спеціально складена позиція у якій одній з сторін (зазвичай білим) потрібно виконати певне завдання (виграти або зробити нічию).

Жертва - добровільне надання супернику матеріальної переваги, а позитивна мета полягає у вигранні партії (за допомогою мату або завоювання вирішальної переваги), досягненні матеріальних або позиційних вигод. У гіршому положенні ця мета - порятунок партії або полегшення захисту. У кожній комбінації розрізняють мету, мотив і тему (ідею). Мотив - це особливість положення, що визначає напрям пошуку. Наприклад, ненадійне (відкрите або, навпаки, сперте) положення короля суперника, віддаленість фігур від його захисту, послаблення важливих полів, незахищеність фігур, розташування важких фігур на одній діагоналі, короля і ферзя - на одній вертикалі, слабкість восьмої (першої) горизонталі, перевантаження фігур, прохідний пішак.

Задача – різновид шахової композиції. Спеціально складена шахова позиція, у якій треба поставити мат у визначену кількість ходів.

Заманювання – тактичний прийом, що примушує за допомогою погроз, жертв та нападів фігуру суперника зайняти не вигідну позицію.

Зв'язування – розміщення фігури або пішака, в ході якого рух неможливий через відкриття шаху королю, або не вигідний, веде до матеріальних втрат.

Знищення захисту – це комбінаційна тема знищення фігури захисника за ради переваг матеріальних або позиційних.

Комбінація (від латинського combination - з'єднання) у шахах - форсований варіант з використанням різних тактичних прийомів; звичайно, супутнім елементом комбінації є жертва. Питання в тому, чи є жертва обов'язковою ознакою комбінації, спірне. Наприклад, на думку Емануїла

Ласкера й Петра Романовського, жертва при проведенні комбінації не є обов'язковою; за визначенням Михаїла Ботвінніка, комбінація - форсований варіант з жертвою. Існує ряд інших визначень комбінацій. Наприклад, за Юрієм Авербахом комбінація являє собою перетворення сполучення фігур обох сторін, у термінології Ласкера - варто розрізняти ідею комбінації та її мотиви. За Яковом Нейштадтом комбінація - форсований варіант з жертвою, що переслідує позитивну мету і призводить до якісної зміни положення. Естетичний бік комбінації базується на оригінальності ідеї, доцільності задуму й гармонії фігур, на несподіваності, складності й розмаїтості тактичних прийомів. Комбінація вносить у шахи елемент мистецтва. Будь-яке шахове сприйняття залежить від кваліфікації та досвіду: типова комбінація, здійснена за відомою схемою, для одного шахіста - лише технічний прийом, для іншого - естетичне відкриття.

Лавірування - маневри позиційного характеру, в ході яких підтримується загальна напруга, невизначеність, сторони не показують до кінця своїх намірів.

Легкі фігури - у шаховій термінології це слон і кінь.

Маневр - один або кілька ходів фігурою (фігурами) для досягнення конкретної мети.

Мат - у шахах ситуація, коли король перебуває під шахом і немає можливості цього шаха уникнути, тобто нікуди піти, нічим закритись і не можливо знищити фігуру, яка атакує короля.

Матеріал - загальна назва фігур і пішаків.

Млин - типова шахова комбінація з чергуванням шахів і відкритих шахів, що оголошуються суперником, що атакує.

Мітельшпіль (середина гри) - наступна за дебютом стадія шахової партії, у якій зазвичай розгортаються її основні події. Зазвичай мітельшпіль починається після 12—15 початкових ходів, коли суперники закінчують розвиток своїх фігур (мобілізація сил) та готові розпочати активні дії. Розташування пішаків, розвиток фігур у дебюті зазвичай підпорядковують майбутньому плану гри у мітельшпіль. Середня стадія шахової партії де умовно основні сили обох сторін почали гру і розгортається без посередня боротьба за переваги.

Мети комбінації її можна умовно класифікувати:

- комбінації на виграш;
- комбінації на нічию;
- комбінації, що ведуть до:
 - невеликих позиційних досягнень; поліпшення позиції в цілому; різкій зміні позиції на дошці;
 - комбінації на виграш матеріалу;
 - матові комбінації;
 - патові комбінації;
 - комбінації на побудову фортеці;
 - комбінації на вічне переслідування;

– комбінації на блокаду.

За об'єктами атаки розрізняють комбінації, спрямовані проти короля суперника та проти фігур і пішаків.

Мотив комбінації - зміни в положенні фігур, які спонукають щодо можливості виконання тактичного прийому з перевагами.

Нічия - результат шахової партії, в якій ніхто з гравців не зміг здобути перемогу. За нічию кожен гравець отримує половину очка.

Новинка - новий хід (нова схема розвитку) у варіантах, які були вже розроблені та проаналізовані, використовувались на практиці раніше.

Нокаут-система – принцип змагань (у т. ч. Кубку світу), при якому в наступний етап проходить переможець кожної пари згідно з жеребом.

Нотація - система умовних позначень, що застосовується для запису окремих ходів, усієї партії та окремої позиції. Розрізняють алгебраїчну нотацію, зображувальну, скорочену алгебраїчну (найпоширеніша) тощо.

Пат - позиція, в стороні не оголошено шах, але вона немає можливості зробити хід.

Пастка - один з прийомів боротьби в практичній партії, коли сторона, що влаштовує пастку, розраховує на необачність суперника, який спокуситься «отруєним» пішаком або залишеним під боєм ферзем і отримає мат або зазнає істотної матеріальної шкоди.

Перетворення пішака - особливі можливості будь-якого пішака який зміг пройти з початкового положення до останнього поля (у стан суперника) гравець, у якого пішак потрапив на останнє поле має бути відразу замінений на будь-яку фігуру (ферзя, туру, слона чи коня) на свій розсуд.

Подвійний удар - за один хід одночасний напад двома фігурами (схожість з відкритим ударом, але у подвійному ударі напад обома фігурами).

Рокіровка - хід королем спільно з турою, король зміщується через клітинку по горизонталі за напрямком до тури, тура переноситься через короля і стає за ним. Рокірування можливе за виконання наступних умов:

- король та тура, що братимуть участь у рокіруванні ще жодного разу не ходили;
- королю немає шаху до і після рокірування;
- поле через яке перестрибує король під час рокірування не знаходиться під нападом суперника;
- між королем і турою нема не яких фігур, що заважатимуть рокіруванню.

Розрізняють коротка (на королівський фланг) та довга (на ферзевий фланг) рокірування.

Стратегія - принципи ведення шахової партії, що охоплюють підготовку та здійснення систематичного, послідовного впливу на позицію суперника.

Тактика - підпорядкована частина стратегії, що передбачає виконання окремих операцій стратегічного плану. Однак вона може мати і самостійне значення – часто окремі тактичні удари визначають долю поєдинку. Тактика ґрунтується на конкретному розрахунку реальних можливостей, які закладено в даній позиції.

Тема комбінації - визначається питанням: яким методом, за допомогою яких засобів здійснюється комбінація? Наприклад, методом відволікання фігури від захисту ключового поля чи пункту (тема відволікання), методом зв'язки важливої фігури суперника (тема зв'язки), знищення захисту, блокування, перекриття, рентген, заманювання тощо.

Темп - у шаховій боротьбі має подвійний зміст. Під словом темп можна розуміти ритм розвитку подій. У більш вузькому значенні – це хід. Виграти темп – зробити на один корисний хід більше.

Тренер, керівник гуртків, викладач - виховувати, навчати, готувати - фахівець в певному виді спорту, керівний тренуванням спортсменів. Здійснює навчально-тренувальну роботу, спрямовану на виховання, навчання і вдосконалення майстерності, розвиток функціональних можливостей підопічних.

Форпост - передовий пункт, укріплений пункт (позиція) умовно на кордоні двох військ – це опора для атаки чи перешкоджання фігурам суперника.

Форсований варіант - варіант, в якому одна із сторін примушує іншу робити лише визначені ходи, які забезпечуються шахами або сильними погрозами, що звужують вибір ходів у відповідь.

Хід у шаховій партії – рух, переміщення фігури, здійснення гравцем дії, передбаченого правилами гри.

Цугцванг – безпорадне становище. Позиція у якій будь-який хід призводить до суттєвого погіршення позиції або навіть до програшу партії.

Шах – ситуація у шаховій партії, коли король одного з гравців опиняється під ударом фігур або пішаків суперника.

Шахівниця – ігрове поле квадратної форми, розкреслене на 64 рівних за розміром клітини - 8 з кожного боку, що розфарбовані у білий та чорний кольори.

*Примітка: Кількість термінів треба розширювати за допомогою учнів що займаються. Це може бути гра на тлумачення знайдених у довідниках термінів.

Технологічна карта
планування навчально-виховного процесу

в гуртку/секції _____, рівень _____

рік навчання _____

керівника _____

таблиця 15

№ з/п заняття	Тема заняття	Очікувані результати	Види навчальної діяльності	Наочність	Методи навчання	Вид контролю

Структура інтерактивного заняття:

1. Мотивація – 5%:
від 3-х годинного заняття – 6 хвилин;
від 2-х годинного – 4 хвилини;
від 1 годинного – 2 хв.
2. Очікувані результати – 5%
3. Одержання інформації 10%:
від 3-х год. заняття – 15 хв.,
2-х год. – 10 хв.;
1 год. – 5 хв.
4. Інтерактивна частина 60%:
від 3-х год. заняття – 81 хв. (2 академічні години);
2-х год. – 54 хв.;
1 год. – 27 хв.
5. Підведення підсумків 20%:
від 3-х год. заняття – 27 хв.; 2-х год. – 18 хв.; 1-год. – 9 хв.

ЗМІСТ

ВСТУП

1-2

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

1.1. ОСНОВНІ НАПРЯМИ І ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1.1. Підходи до навчального процесу з урахуванням можливих навантажень

1.1.2. Основні положення комплектування і розрядні групи

1.2. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТРЕНУВАННЯ ШАХІСТІВ

1.3. МЕТОДИ ПІДГОТОВКИ ШАХІСТІВ

1.3.1. Педагогічний контроль

1.3.2. Виховна робота

1.3.3. Інструкторська та суддівська практика

1.4. ЛІКАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ

1.5. СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ШАХОВИХ ГРУП, ГУРТКІВ, КОМАНД

2. ОРІЄНТОВНІ КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ

2.1. I Рік навчання 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік

2.2. II Рік навчання 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік

2.3. III Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

2.4. IV Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

2.5. V Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

2.6. VI Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

2.7. VII Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

2.8. VIII Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

2.9. IX Рік і подальші роки навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

3. ЗМІСТ ПРОГРАМ

3.1 I рік навчання 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік. ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

3.2 II Рік навчання 4(6) год./тиждень, 144(216) год./рік. ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

3.3 III Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік. ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

3.4 IV Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік. ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

3.5 V Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік. ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ.

3.6 VI Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік. ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

3.7 VII Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

3.8 VIII Рік навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік.

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

3.9 IX Рік і подальші роки навчання 6(9) год./тиждень, 216(324) год./рік

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

5. НЕОБХІДНІ УМОВИ ДЛЯ УСПІШНОЇ РОБОТИ ШАХОВОГО
ГУРТКА/СЕКЦІЇ (орієнтовний перелік обладнання)

ЛІТЕРАТУРА

ДОДАТКИ

Додаток № 1. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Додаток № 2. Методичні рекомендації планування до 1-го року навчання (1-е півріччя)

Додаток № 3. Шахове заняття

Додаток № 4. Хід заняття

Додаток № 5. Хронометраж заняття (на прикладі 3 годин заняття)

Додаток № 6. Словник базових термінів та понять

Додаток № 7. Таблиці до проведення змагань і навчального процесу

Додаток № 8. Технологічна карта планування навчально-виховного процесу